A. LIETUVIS

Lietuvos darbininkų judėjimo istorija sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu.

Pirmas dešimtmetis: 1892—1902 m. m.

I. Įvadas.

Rinkinys iš 1931 m. „Kultūros“ ž. 4, 5, 6-7 ir 8 Nr. Nr.

KAUNAS, — — — — — 1931 M.

Karo cenzūros leista

Kooperatinė „Raidės“ spaustuvė Kaune,
Kęstučio 44. Telef. 758.

Lietuvos darbininkų judėjimo istorija sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu.

Pirmas dešimtmetis: 1892—1902 m. m.

Literatūra.

Rašant šį darbą naudotasi: 1) tiksliai nurodytais toliau įvairiais L. S. D. P. leidiniais — hektografuotais ir spausdintais, o taip pat 2) šiais *rankraščiais*, saugojamais pirminiame 1892—1902 m. m. L. S. D. P. archyve.

A. Lenkų ir rusų kalbomis.

1. *Historja litewskiego ruchu robotniczego z l. l. 1892—1902* (Lietuvos darbininkų judėjimo istorija 1892—1902 m. m.). Tas platus darbas parašytas 1901—04., susideda iš 222 raštinės formato puslapių ir turi 68 priedus — rankraščių, hektografuotų ir spausdintų rašinių. Kai kurie iš tų rankraščių priedų yra dideli savarankiški darbai, liečiantieji atskirus šio judėjimo klausimus ar laikotarpius. Pav. (skliaustuose duodami Nr. Nr., kuriais pažymėti tie priedai rankrašty):

a. (1 Nr.) *O polskiem politykanstwie. Krytyczne uwagi z powodu pewnego odczytu o polityce polskiej w Wilnie w 1893 r.* (Apie lenkų politikavimą. Kritikos pastabos dėl vienos paskaitos apie lenkų politiką Vilniuje 1893 m.). Visas sąsiuvinis.

b. (2. Nr.) *O vozmožnosti i neobchodimosti rabočevo dviženija. Referat, čitannyj na sobranii litovskoj i evreiskoj soc. inteligencii v Vilne v 1894 g.* (Apie darbininkų judėjimo galimumą ir reikalingumą. Referatas, skaitytas lietuvių ir žy-

dų soc. inteligentijos susirinkime Vilniuje 1894 m.). Visas sąsiuvinis.

c. (13 Nr.). Kwestja wloscianska (Valstiečių klausimas). Bandymas išaiškinti 1895—96 m. m. šį dienos klausimą socialdemokratiniu požvilgiu). 1/2 sąs.

d. (13a Nr.) Rozwój ruchów spolecznych na Litwie (Visuomeninių judėjimų plėtojimasis Lietuvoje). Referatas, skaitytas 95 m. vasario mėn. Vilniaus jaunuomenės būrely. 1 sąsiuvinis, 18 psl.

e. (24 Nr.). Przyczynek do programu L.S.D.P. (Paaiškinamasis raštas prie L. S. D. P. programos). Platus darbas, parašytas 1895 m. 2 sąsiuviniai.

f. (28 Nr). *O zadaniu i roli soc. dem. inteligencji w ruchu robotniczym.* (Apie soc. dem. inteligentijos uždavinį ir rolę darbininkų judėjime). Išsemiamas pranešimas, padarytas 1896 m. Vilniaus inteligentų susirinkime. 1 1/2 sąsiuvinio. 1897 m. buvo prirengtas spausdinti užsieny, bet dėl lėšų stokos neišėjo.

g. (32 Nr.). *Jaką powinna byc organizacja robotnicza.* (Kokia turi būti darbininkų organizacija. Išsemiamas pranešimas Vilniaus darbininkų agitatorių susirinkime 1896 m. gruodžio mėn. 1 sąsiuvinis.

Be to, prie aukščiau nurodytos išsemiamos Lietuvos darbininkų judėjimo istorijos pridėta daug kitų referatų, įvairių klausimų, aiškinimų, schemų, įvairių prakalbų, savitarpio ir kovos kasų įstatų, darbininkų ratelių darbų, paskaitų programų ir pan. medžiagos ir dokumentų tuometinio darbininkų judėjimo Lietuvoje.

2. *Litwini i litewski ruch robotniczy.* (Lietuviai ir Lietuvos darbininkų judėjimas). Ciurichas 1899 m. vasario mėn. Referatas, skaitytas 1899 m. keliose užs. studentų draugijose.

B. Rusų kalba.

3a. Začatki naševo političeskavo i socialnavo vysvoboždenija i sovremiennyja problemy naševo nezavisimavo gosudarstvennavo suščestvovanija. (Lietuvos politinio ir socialinio išsivadavimo

pradai ir dabartinės jos nepriklausomo valstybinio gyvenimo problemos). Parašyta 1927 m. 85 pusl.

3b. *Materjaly k istorii litovskavo robočevo dviženija v sviazi s ličnymi vospominanijami ob učastii v etom dviženii.* (Medžiaga Lietuvos darbininkų judėjimo istorijai sąryšy su asmeniniais atsiminimais apie dalyvavimą tame judėjime). Baigti 1897.VII.1. Rankraščio 54 pusl.

4. *Litovskoe rabočee dviženie.* (Lietuvos darbininkų judėjimas). 21 sąsiuvinio formato pusl. rankraštis, parašytas 1900 — 1902 m. rugsėjo m.

5. *Materjaly dlia programmy litovskoj socialdemokratii* (Medžiaga Lietuvos socialdemokratijos programai). 2 sąsiuviniai.

6. *Razvitie litovskavo robočevo dviženija* (Lietuvos darbininkų judėjimo plėtojimasis). Nebaigtas rankraštis, parašytas 1897 m. gale. 24 pusl. sąsiuvinis.

7. *Rol ekonomičeskoj borby v razvitii socialdemokratičeskavo dviženija v Litve, Polše, Rosii.* (Ekonominės kovos reikšmė socialdemokratinio judėjimo plėtojimuisi Lietuvoje, Lenkijoje Rusijoje). Referatas, skaitytas 1897 m. Paryžiuje garsaus rusų emigranto P. Lavrovo*) bute, dalyvaujant kelioms jo draugams emigrantams — Rubanovičiui, D. Soskisui, Rappoportui (rašytojas beletristas An-skis) ir kt.

Čia reikia pažymėti, kad aukščiau nurodyta politinė, revoliucinė, rankraštinė literatūra turi ypatingos reikšmės. Revoliuciškai politiniai protavimai ir siekimai anais laikais tik retais ir nepaprastais svarbiais atsitikimais tebuvo *užrašomi* popieryje ir *saugojami.* Dar rečiau tie siekimai, protavimai buvo pamatuojami, nušviečiami iš įvairių pusių, požvilgių, nes čia lengviausiai galėdavo pasireikšti autoriaus asmenybė. Visa tai buvo labai pavojinga rašantiems ir saugojantiems tokius draudžiamus dalykus. Revoliucinio turinio

*) P. Lavrovas—anais laikais garsių „Istorinių laiškų" ir kt. žymių veikalų autorius; daug kompetentingų asmenų laiko jį rusų revoliucijos tėvu.

rankraštis buvo pavojingiausias įrodymas, kad jo autorius arba laikytojas priklauso prie revoliucijos šalininkų, todėl saugojant tokius rankraščius reikėjo didelio atsargumo ir sumanumo, kad jie nepatektų į žandarų rankas. Rašomosios mašinėlės anais laikais (1892—1902 m. m.), ypač dirbančiųjų revoliuciniame judėjime, dar nebuvo vartojamos, ir todėl kiekvieną rankraštį tekdavo rašyti ranka, o tatai buvo labai pavojinga net paprastam tokių rankraščių perrašinėtojui.

Revoliucinio darbo intensingumas, skubotumas, pavojingumas ne visados leisdavo revoliucinių rašinių autoriams galutinai baigti savo rankraščius, ypač jų *išviršinę pusę*, taip, kaip tai daroma rengiant rankraštį spaudai. Vilties išspausdinti tokius draudžiamuosius raštus tuomet buvo labai maža. Atsargumas dažnai vertė autorius rašyti tokius rankraščius pakeista rašysena, nedideliuose, plonuose popierio lakštuose, ne kartą trumpinti, įvairiai šifruoti, kad pavojaus metu juos galima būtų lengvai sunaikinti arba kad svetimi skaitydami visai negalėtų jų suprasti.

Tačiau, iš kitos pusės, *turinio atžvilgiu* tokie rankraščiai neretai būdavo labai rūpestingai, pabaigtai parašyti, tinkamai pamatuoti, giliai apgalvoti, atjausti, neretai parašyti iškalbingai, juose matyti polemikos ir sarkazmo talentas. Jie buvo skiriami dažniausiai perskaityti juos arba iš atminties pasakyti paskaitos, referato, kalbos formoje slaptai susirinkusiems revoliuciniams bendradarbiams arba patikimiems inteligentams, kur buvo diskutuojami revoliuciniai klausimai; juos svarstė, gilinosi į jų idėjas, propagavo jas ir pan.

Todėl susipažįstant su gimstančio ir įsigalinčio pas mus 1892—1902 m. m. revoliucinio judėjimo esme nemaža naudos gali duoti išstudijavimas tokių autentiškų revoliucinių, dokumentalinių anos gadynės rankraščių, kiek jie bus iki šiol išsilikę. Todėl tolimesnis tokių istoriniams tyrinėjimams naudingų rankraščių dokumentų saugojimas reikalauja ne tik tam tikrų suinteresuotų grupių bei partijų rūpestingumo, bet ir atitinka-

mų visuomeninių bei valstybinių įstaigų dalyvavimo.

Ta proga galima pabrėžti, kad Lietuvoje dar nėra centralinės visuomeniškai valstybinės įstaigos, kur galima saugoti panašius revoliucijos paminklus: rankraščius, dokumentus, slaptus leidinius, sąrašus, biografines žinias, fotografijas, buvusių mūsų revoliucionierių memuarus ir pan. mūsų valstybinės bei tautinės revoliucijos gadynės paminklus ir medžiagą.

Aukščiau nurodyti šaltiniai, rankraščiai, o taip pat toliau minimi L. S. D. P. leidiniai — hektografuoti ir spausdinti — gali būti naudingi istoriškai tyrinėjant visą eilę klausimų, liečiančių mūsų revoliucinį ir valstybės atgimstamąjį judėjimą. Pav., 1) kaip pas mus atsidaro ir toliau plėtojosi ekonominis ir politinis darbininkų judėjimas, 2) kaip atsirado, stiprėjo ir pradėjo reikštis išorėje mūsų valstybinio ir tautinio atgimimo siekimai, veikimas; 3) kaip tame lietuviškajame valstybės atgimstamajame revoliuciniame judėjime *organiškai ir neatskiriamai* jungėsi grynai lietuviškas revoliucinis proletarinis ir inteligentinis gaivalas su tariamai sulenkėjusiu, bet lietuvių dvasios panašaus visuomeninio nusistatymo gaivalu, kilusiu iš Vilniaus miesto, Vilniaus ir Gardino gubernijų; 4) kaip prie to lietuvių revoliucinio proletarinio ir kartu valstybės atgimstamojo judėjimo ėmė šlietis ir dėtis susiprantanti bei organizuojanti lietuvių proletarinė emigracija Latvijoje, Rusijoje, Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse, Anglijoje ir kt.; 5) kaip iš savęs gaivališkai atsirado ir augo revoliuciškai politinė ir socialistinė lietuvių (tame skaičiuje ir lenkų kalba, o iš dalies rusų ir gudų kalba rašyta) spauda, literatūra, mokslas, menas ir t. t.

Su revoliuciniu darbininkų ir valstybės atgimstamuoju judėjimu, kaip toliau įsitikinsime, glaudžiai buvo susiję: 1) rūpestingas tuometinių Lietuvos ekonominių, materialinių ir kt. gyvenimo santykių tyrinėjimas; miestų ir kaimo darbininkų darbo sąlygų tyrinėjimas, atitinkamos sta-

tistinės medžiagos ir kt. duomenų rinkimas; 2) platus darbininkų profesinis judėjimas, kova dėl miestų ir kaimo dirbančiųjų sluoksnių materialinės būklės pagerinimo visoje Lietuvoje; 3) platus dirbančiųjų Lietuvos sluoksnių kultūrinis švietimo judėjimas, kuriame dalyvavo labiausiai atjaučiantieji liaudies vargus lietuvių, o iš dalies ir paviršutiniškai sulenkėję inteligentai ir inteligentinė jaunuomenė; 4) Lietuvos miestų ir kaimo darbininkų kasdienio gyvenimo santykių platus gaivališkas kitimas, gėrėjimas; 5) prieinamumas jiems mokslo, kultūros, meno, kultūringų pasilinksminimų ir t. t.

Aukščiau minėtame pirminiame L. S. D. D. archyve saugojamų medžiagų ir leidinių tarpe yra visa eilė toliau nurodomų dokumentų, rankraščių ir kt. raštų, kurie galėtų praversti, tyrinėjant šias pirminio L. S. D. P. veikimo puses, o taip pat kitėjusias Lietuvos dirbančiųjų sluoksnių gyvenimo sąlygas.

Tarp 68 priedų prie aukščiau minėtos išsemiamos Lietuvos darbininkų judėjimo istorijos yra dar, be jau suminėtų, visa eilė kitų rankraščių ir dokumentų, iš dalies hektografuotų, kurie žemiau dedamame sąraše suskirstyti tam tikromis kategorijomis. Beveik visi tie rašiniai parašyti lenkų kalba. Tame sąraše, be eilinių Nr. Nr., skliaustuose dar nurodyti kiti Nr. Nr., kuriais tie priedai pažymėti jau minėtos išsemiamos Lietuvos darbininkų judėjimo istorijos rankrašty.

I. Ekonominių ir materialinių santykių, darbo sąlygų ir pan. tyrinėjimas.

1. (65 Nr.) Žemės ūkio ir dirbančiųjų žemės ūky būklė Lietuvoje 80-jų m. gale ir 90-jų pradžioje. Referatas, skaitytas lietuvių ir žydų socialdemokratų susirinkime Vilniuje 1893 m. 2 sąs.

2a. (3 Nr.) Apie kurpių amato krizį Lietuvoje. Referatas, skaitytas Vilniuje 1894 m. gale keliuose darbininkų susirinkimuose. 14 sąs. formato pusl.

2b. (4 Nr.) Kalba, pasakyta tuo reikalu darbininkų susirinkimuose 94 m. gale. 8 pusl.

3. (6a Nr.) Referatas apie krizį įvairiuose amatuose, skaitytas įvairių profesijų darbininkų gegužinėj 1895 m. pavasarį. 10 pusl.

4. (11 Nr). Statistinė ir kita medžiaga apie Vilniaus ir jo apylinkių kurpių ir kurpių darbininkų būklę 1895 m. Ta medžiaga buvo surinkta išleisti brošiūrai tuo klausimu; tačiau ji nebuvo išleista.

II. Darbininkų judėjimas.

5. (2 Nr.) 4 hektografuotos 1894 m. gegužės 1 d. darb. šventės kalbos.

6. (4 Nr.) Viena iš 1895 m. gegužės 1 d. kalbų.

7. (5 Nr.) L. S. D. O. delegato kalba žydų darbininkų 1895 m. gegužės 1 d. šventėje. 3 pusl.

8. (6 Nr.) Kaip ir ko reikia siekti mums darbininkams? Referatas, skaitytas Vilniaus darbininkų susirinkime užmiesty 1895 m. vasarą. Perdirbtas tas referatas buvo išspausdintas 1903 m. „Echo życia robotniczego na Litwie" 5 N-ry. 16 sąs. formato pusl.

9. (7 Nr.) Kam mums reikalinga kasa? Agitacinis referatas, skaitytas 1894—95 m. m. įvairiuose darbininkų susirinkimuose. 9 pusl. Panašaus turinio straipsnis „apie kasas", parašytas 95 m., buvo išspausdintas „Litewski Robotnik" 1 N-ry. 3 pusl.

10. (8 Nr.) Darbininko kalba apie kasų ir švietimo reikalingumą, pasakyta 1895 m. šaltkalvių susirinkime. 3 pusl.

11. (17 Nr.) Apie siuvėjų (moterų) streiką Berlyne. Referatas, skaitytas darbininkų susirinkimuose 1896 m. pradžioje. 12 pusl.

12. (19a Nr.) Apie reikalą įsteigti siuvėjoms savo pasipriešinimo kasą Vilniuje. Darbininkės kalba 1896 m. pirmoje pusėje.

13. (19c Nr.) Apie reikalą siuvėjoms kovoti su naktiniu ir sekmadienių darbu. 1896 m. antros pusės kalba.

14. (20a Nr.) Dvi kalbos 1896 m. 1 gegužės darbininkų susirinkime.

15. (21 Nr.) 4 kalbos 1896 m. gegužės 1 d. terminatorių susirinkimuose.

16. (25 Nr.) Lietuvos darbininkų judėjimo organizacijos projektas, priimtas visuotiniame darbininkų agitatorių susirinkime 1896 m. vasarą.

16b. (26 Nr.) Apie dviejų kurpių kasų susivienijimo naudą ir apie reikalingumą agitacijos tarp kitų, be kurpių, profesinių darbininkų tarpe, ypač fabrikų darbininkų tarpe. Referatas, skaitytas susipratusių kurpių gizelių susirinkime 1896 m. gale.

17. (27 Nr.) Apie agitacijos reikalą tarp prekybos tarnautojų, farmaceutų ir kt. profesijų tarnautojų. Kalba, pasakyta agitatorių susirinkime.

18. (29 Nr.) Apie darbininkų judėjimą. Referatas, skaitytas darbininkų agitatorių susirinkime 1896.XI.3.

19. (30 Nr.) Darbininkės atsakymas į tą referatą tame pačiame susirinkime.

20 (31 Nr.). Spausdinti slaptos darbininkų pasipriešinimo kasos įstatai. Perspausdinta iš „Litewski Robotnik" 3 Nr. 110—115 pusl.

21. (33 Nr.) Kelios kalbos, pasakytos 1896 m. gale darbininkų susirinkimuose dėl darbininkių apžiūrinėjimo Vilniaus Edelšteino ir Durunčo tabako fabrikoj.

22. (34 Nr.) 5 kalbos, pasakytos 1897 m. pradžioje šaltkalvių darbininkų susirinkimuose dėl streiko Rodkievičiaus dirbtuvėje 1897 m. vasario mėn. (Apie tą streiką žiūr. „Litewski Robotnik" 2 Nr. 60 ir 70—73 pusl.).

III. Politinis darbininkų judėjimas, partiniai santykiai, programiniai klausimai.

23. (37 Nr.) Du L. S. D. P. programos pakeitimo projektai. 6 pusl.

24. (39 Nr.) Užs. L. S. D. org. sąjungos santykių projektas su užsienio rusų s. d. sąjunga.

25. (41 Nr.) Atsišaukimas į Lietuvos darbininkus dėl 1898.X.8. Muravjovo - Koriko paminklo atidengimo Viniuje. Lenkiškai išspausdinta ir

išplatinta 2000 egz., lietuviškai hektografuota 800 egz.

26. (49 Nr.) Projektas didesnio L. S. D. P. atsišaukimo į vietinius ir emigravusius lietuvių darbininkus ir darbininkes, parašytas 1899 m. rugsėjo mėn. (Tas atsišaukimas nebuvo atskirai išspausdintas; jį išspausdino kai kurie Amerikos lietuvių laikraščiai.).

27. (47 Nr.) Hektografuotas lietuviškas L. S. D. P. atsišaukimas į lietuvius Anglijoje, išplatintas 1899 m. pradžioje ir perspausdintas lietuvių laikraščių Anglijoje.

28. (48 Nr.) L. S. D. P. atsišaukimas į Amerikos lietuvius, perspausdintas 1899.VII.12 „Vienybės Lietuvninkų" 28 N-ry ir kt. Amerikos lietuvių laikraščiuose.

29. (51-2 Nr.) Hektografuotas lietuviškas ir spausdintas lenkiškas L. S. D. P. leidinių prospektas, išsiuntinėtas 1899 m. užsienyje ir perspausdintas daugely lietuvių, rusų ir kt. laikraščių.

30. (56a Nr.) Užsien. L. S. D. P sąjungos 1897-99 m. m. kasos apyskaita, išspausdinta „Litewski Robotnik" ir 1902 m. „Darb. Balso" 7 N-ry, ar 8 N-ry.

(56b Nr.) Užs. L. S. D. P. sąjungos 1900 m. kasos apyskaita, išspausdinta 1901 m. „Vien. Liet." 56 N-ry.

31. (57 Nr.) Referatas apie L. S. D. P. politinės programos plėtojimąsi 1892—1902 m. m.

IV. Kova su partiniais atskalūnais, su lenkų socialistinių partijų smelkimusi į Lietuvą.

32. (23a Nr.) Lietuvos darbininkų organizacijų kaltinamasis aktas prieš P. P. S., sankcionuotas visuotiniame darbininkų agitatorių susirinkime 1896 m. pavasarį.

33. 23b Nr.) Skundai dėl Stan. Trusievičiaus žalingo veikimo ir nutarimai, padaryti tuo reikalu darbininkų agitatorių susirinkime 1896 m. pradžioje.

34. (35 Nr.) Projektas atsišaukimo į Vilniaus

krikščionių"*) darbininkus dėl partinių nesutarimų. Šio neišleisto atsišaukimo tekstas parašytas 1897 m. sausio mėn.; jis buvo skaitomas darbininkų susirinkimuose.

35. (42 Nr.) Protestas prieš P. P. S. melagingų žinių skleidimą ir kt. kenkimus, priimtas Vilniaus darbininkų organizacijų atstovų susirinkime 1898 m. vasarą. Tas protestas buvo perspausdintas daugely užsienio laikraščių 1898 m. antroje pusėje.

36. (istorinio rankraščio 206 pusl.) L. S. D. P. protestas, priimtas 5-ame partijos suvažiavime 1902 m. pradžioje, dėl P. P. S. skleidžiamų melagingų žinių apie tariamą prisidėjimą prie jos dalies lenkiškai kalbančių. L. S. D. P. narių. Tas protestas buvo išspausdintas daugely užsienio laikraščių: lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų ir t. t.

V. Švietimas, kultūra, menas.

37. (istorinio rankraščio 44—47 pusl.) Sarašas knygų, liaudies leidinių, brošiūrų, kurios buvo slaptose darbininkų bibliotekose 1895 m. ir vėliau.

38. (7 Nr.) Darbininko kalba apie švietimo ir organizacijos reikalingumą, pasakyta Vilniaus šaltkalvių darbininkams 1895 m. 3 pusl.

39. (istorinio rankraščio 51—56 pusl. 8 Nr.) Sąrašas literatūros, paskaitų, pasikalbėjimų temų, kalbų, pasakytų darbininkų rateliuose 1895 m. ir vėliau.

40. (10 Nr.) Užsiėmimų su agitatoriais programa.

41. (13b Nr.) Kokiu būdu lietuvių jaunuomenė turi pradėti lavintis. Referatas, skaitytas einančiai mokslus jaunuomenei 1895 m. pradžioje. 15 pusl.

42. (53a, b Nr.) Hektografuotas lietuviškas, spausdintas lenkiškas Šveicarijos lietuvių komite-

*) Šis išsireiškimas vartojamas čia lygtine prasme atskirti nežydų darbininkams nuo žydų, o ne kaip tikybinis terminas.

to atsišaukimas apie reikalą suruošti 1900 m. Paryžiuje lietuvių spaudinių parodą. Atsišaukimas siuntinėtas 1899 m. vasarą ir perspausdintas įvairiuose užsienio laikraščiuose: lietuvių, lenkų, rusų, vokiečių, prancūzų, anglų ir t. t.

43. (53a Nr.) Lietuvių tautos atsišaukimas į visą civilizuotą pasaulį 4 Europos kalbomis iš Zanavykučio knygelės. Tas atsišaukimas 1899 m. taip pat buvo išsiuntinėtas į keliasdešimt Europos laikraščių, bet nedaugely iš jų buvo sutrumpintai išspausdintas.

44. (54 Nr.) A. Lietuvio knygelė „L'oppression russe", atspausta iš 1900 m. prancūzų laikraščio „L'Humanité Nouvelle" straipsnio.

45. (55 Nr.) Kn. Dembskis V. Kaip Maskolija persekioja Lietuvą (aukščiau nurodytos prancūziškos brošiūros perdirbimas). Biblioteka Laisvamanių Nr. 1, Chicago, 1900. 15 pusl.

46. (58 Nr.) Pirmas studento revoliucionieriaus areštas. Atsiminimai iš kelių mėnesių buvimo Petrapilio tardomajame kalėjime. Parašyta 1891 m. 72 sąs. formato pusl.

47. (59 Nr.) Naujų metų sapnas. Fantastinis škicas iš revoliucinio gyvenimo. 1906 m. 19 pusl.

48. (60 Nr.) Freskas iš ciklo „Paskutinis teismas". Poetinis veikalas prozoje iš darbininkų gyvenimo. 1907 m. 8 pusl.

49. (61 Nr.) Biblinė legenda. Hektografuota poema. 6 pusl.

50. (62 Nr.) Šaltkalvio Andriaus Gulbino*) eilės:

1. Lietuvaitė (Litwinka), 2 pusl.
2. Vėliava (Sztandar), 4 pusl.
3. Kalinių žygis (Pochód więźniów), 5 pusl.

51. (63 Nr.) Nežinomų autorių eilės:

1. Vargas nuolat spaudžia tautas (Bieda gniece wciąż narody), 3 pusl.
2. Ko norite, klausiu aš jus. (Czego wy chcecie, pytam ja was).

---

*) Savamokslis poetas, parašęs daug puikių socialistinio ir revoliucinio turinio eilėraščių, laikomų ir dabar partijos archyve.

3. Gegužės 1-osios atsišaukimas. (Odezwa na 1 Maja).

52. (64 Nr.) Studento Baranavičiaus (vilniškio) eilės, rašytos 1895-97 m. m.

1. Darbininkas. (Robotnik). 1896, 1 pusl.
2. Darbininkų vakaras. (Wieczór robotniczy). 12 pusl.
3. Motina. (Matka). 1 pusl.
4. Šeima. (Rodzina). 14 pusl.
5. Minia. (Tłum). 2 pusl.
6. Sukaupk jėgas ir ženk greičiau pasaulin. (Więc siły zbierz i ruszaj prędzej w świat). 1½ pusl.
7. Kadaise ir man buvo tikėjimas. (Kiedyś we mnie wiara była). 1½ pusl.
8. Aukščiau visų jūsų vėliavų ir margų kilimų. (Po nad wszystkie wasze flagi, pstrokate dywany). 1½ pusl.
9. Raudona vėliava. (Czerwony sztandar). 1896. 1 pusl.
10. Paryžiaus komuna. (Komuna paryska). 4 pusl.
11. Prieš pakorimą. (Przed powieszeniem). 1896. 4 pusl.
12. Engelso atminimui (Pamięci Engelsa). 1 pusl.

Aukščiau nurodytas, išsilikęs iki šiol pirminis L. S. D. P. archyvas susidėjo iš išvežtų 1897 m. vasarą į užsienį L. S. D. partijos medžiagų, rankraščių ir kt. dokumentų, leidinių, darbų ir t. t., papildytų vėliau atsiunčiamais iš Lietuvos leidiniais, rankraščiais ir pan., o taip pat rinkiniais užsienio spausdinių ir kt. medžiagos, kur kalbama ir apie lietuvių darbininkų ir valstybės atgimstamąjį judėjimą, 1898—1902 m. m. Per masinius L. S. D. P. bendradarbių areštus Vilniuje 1899 m. pradžioje žuvo du 1897—1899 m. pradžios partiniai archyvai.*) Tuo būdu, negrąžinamai žuvo

*) Aukščiau nurodytoje išsemiamoje Lietuvos darbininkų judėjimo istorijoje apie tą nelaimę taip pasakyta: „Per tą nelaimę žuvo visi parengto „Echo Robotnicze" 2 N-rio rankraščiai; dingo

kalbamųjų metų Lietuvos darbininkų ir valstybės atgimstamojo judėjimo pirmieji šaltiniai ir kiti paminklai.

Todėl ir šis pradinės Lietuvos darbininkų judėjimo sąryšy su valstybės atgimstamuoju judėjimu istorijos aprašymas turės tam tikrų spragų, ypač kalbant apie 1898-99 m. m. Todėl būtų labai pageidaujama, kad betarpiški tuometinio, tiek 1898-99 m. m., tiek ir vėlesnių metų, judėjimo dalyviai papildytų šį darbą savo atsiminimais, anos gadynės mūsų revoliucinio judėjimo tyrinėjimais. Lygiai būtų pageidaujama, kad išsilikusieji pas atskirus asmenis arba, gal būt, kur nors saugojami rankraščiai, atsiminimai, leidiniai ir kt. anos gadynės dokumentai ir duomenys būtų sukoncentruoti kokioj nors visiems prieinamoj ir žinomoj vietoj, sakysim, universiteto bibliotekoj Kaune.

Aukščiau nurodyta daugiausia rankraštinė literatūra, o taip pat toliau pridėti šios įžangos gale L. S. D. P. hektografuotų ir spausdintų leidinių ir svetimos literatūros sąrašai apie L. S. D. P., o taip pat apie valstybės atgimstamąjį judėjimą, šio darbo nėra visai išsemti. Visoje išlikusioje medžiagoje, visuose tuose mūsų pradinio darbininkų ir valstybės atgimstamojo judėjimo paminkluose yra tokia gausybė įvairių žinių, duomenų, tiek įvairių to atgimstamojo judėjimo reiškinių, charakteringų bruožų, jog viename darbe, vienam autoriui viso to išsemti tiesiog negalima. Todėl tat aukščiau iškelta visa eilė klausimų, provizorinių temų, kurios galėtų būti išaiškintos toliau tyrinėjant šį revoliucinį judėjimą, naudojantis čia nurodytais ir kitais panašiais to judėjimo pirmaisiais šaltiniais. Būtų labai pageidaujama, kad ir kiti aprašomojo revoliucinio judėjimo dalyviai pradėtų rašyti savo atsiminimus, aprašytų pra-

---

arba buvo sunaikinta daug kitų rankraščių ir dokumentų. Dėl kilusios panikos buvo sunaikinti 2 partiniai archyvai su surinkta juose nelegaline literatūra, rankraščiais ir kt. draudžiamais dalykais".

gyventą gadynę, nuveiktą revoliucinį darbą. Nes ši pereinanti jau istorijon revoliucinė gadynė gali būti visiškai ištirta, išaiškinta ir apdirbta tik bendrai, aktyviai prisidėjus prie to darbo visiems veiklesniems ano judėjimo dalyviams, o taip pat mokslo, istorijos tyrinėtojams.

Tokiems anos gadynės tyrinėjimams palengvinti ir duotas šis smulkus tuometinės rankraštinės literatūros sąrašas, o taip pat dedami toliau hektografuotų ir spausdintų leidinių sąrašai.

I. Įvadas.

Valstybių, tautų, o taip pat tarptautiniame gyvenime pastebimas savas dėsningumas, savas nuoseklumas, būtinumas.

Kada valstybė arba tauta dėl įvairių priežasčių išsigimsta, kada išvidinės jungiamosios jėgos atsileidžia, išklypsta, kada organinis ryšys, atskirų dalių darnumas ima silpnėti, savaime irsta..., — tada gimsta naujų jėgų, naujų jungiamų ryšių; atsiranda naujų šūkių, naujų srovių, mokslų, iškyla naujų vadovaujamų grupių, sluoksnių, kurie atnaujina kalbamosios aplinkos tautos gyvenimą, įkvepia jam naujų siekimų, sukuria naujų pamatų, kad pertvarkyta valstybė, reformuota visuomenė galėtų toliau funkcionuoti, kiek ji sugeba prisitaikyti prie naujo, atgimusio gyvenimo sąlygų, ir plėtotis toliau.

Nykstant atgyvenusioms savo amžių valstybėms bei visuomeninėms struktūroms ir sistemoms, nublukus pasenusiems mokslams, šūkiams..., nustoja traukiamo-

sios jėgos, bendro pripažinimo ir nusistojusios gyvenimo formos; griūva valdančių sluoksnių ir vadovaujamų asmenų įtaka, valdžia... ir į jų vietą ateina naujų srovių, atsiranda naujų jų reiškėjų, naujų atnaujintų doktrinų skelbėjų, naujų vadų, jungiančių liaudies mases; iškyla naujų vadovaujamų sluoksnių, naujų gyvenimo formų. Visi tokie pakeitimai, pertvarkymai ir rengiami pribręsta iš lėto, bet perversmai valstybės, visuomenės gyvenime vyksta ūmai, dažniausiai revoliucijos keliu, o po to ateina laikotarpis, kada stiprinami, tvirtinami pasiekti laimėjimai, įvykę pasikeitimai.

Šiame senų visuomeninių ir valstybinių formų atgyvenime ir naujų srovių, patraukiančių suinteresuotas grupes, sluoksnius, atsiradimo procese ypatingą rolę paprastai vaidina mokslas, atvaizduojantis naujus reiškinius, įvykius, o taip pat ir mokslo žinių, naujų visuomeninių srovių skleidėjai — inteligentija, jos susivienijimai, partijos.

Naujų mokslo krypčių, sistemų kūrėjai, jų populiarizatoriai, skleidžią jas gyventojų masėse visuomenės gyvenimo vadovai, pažangios partijos, grupės, žymūs jų vadai...,—paprastai labai jautriai reaguoja į pribrendusius visuomenės gyvenimo pertvarkymo reikalus, ir daugelis iš jų betarpiškai dalyvauja, rengiant, vykdant visuomeninius ir valstybinius perversmus ir einančias po jų reformas, reorganizacijas.

Stambių valstybiškai socialinių pertvarkymų bei reformų laikotarpiais — tų re-

formų, kurios žmonijos civilizacijos istorijoj sudaro epochas — į brėstančius svarbius gyvenimo įvykius daugeliu atvejų taip pat labai gyvai atsiliepia filosofai, moralistai, tikybiniai pamokslininkai, literatai, poetai, meniminkai ir kt. Revoliucinių sąjūdžių istorijoj yra žinoma visa eilė filosofų bei tikybinių sistemų, visa eilė įžymių rašytojų ir kt., glaudžiai susijusių su anksčiau buvusiomis reformų bei revoliucijų epochomis, su jų atskiromis kryptimis.

Taip pat yra žinoma, kad dauguma stambių reformacinių epochų, revoliucinių judėjimų davė savus apaštalus, pamokslininkus, savus mokslininkus, filosofus, literatus ir kt. tų idėjų pagrindėjus, savus meniškai artistiškus skelbėjus ir t. t. Stambios visuomeninių reformų revoliucinės epochos taip pat yra glaudžiai susijusios su kai kuriomis naujomis filosofinėmis, moralinėmis bei religinėmis sistemomis, su kai kuriomis naujomis literatūrinėmis bei meninėmis mokyklomis, su muzikos bei artistinio meno kryptimis.

Iš šito galima spręsti, kad moksle, filosofijoj, religijoj, literatūroj, poezijoj, įvairiose meno srityse — taip pat, kaip ir visose gyvenimo bei žmogaus kūrybos srityse — vykdavo ir šiandien tebevyksta revoliucijos, pagrindiniai pakeitimai bei pakitėjimai.

Paskiausiais laikais eilė mokslininkų net tvirtina, kad visuomeninių ir kitų revoliucijų laikotarpiai yra natūraliai (gamtiš-

kai) susiję su kosminėmis perturbacijomis, su gaivališkais perturbacijų periodais.

Grįždami prie visuomeniškai valstybinių revoliucijų, prie reformų laikotarpių, nurodysim į štai ką.

Sudėtingesniuose arba dar ne visai diferenciuotuose valstybiniuose ir visuomeniniuose konglomeratuose pribrendusių, natūraliniu būdu vykstančių valstybinių ir visuomeninių pasikeitimų reikalas kartais pasireiškia įvairių, kai kada viena su kita nesuderinamų, viena kitai prieštaraujančių, net viena su kita kovojančių revoliucinių srovių, pakraipų, grupių veikimu. Šiame opozicinių ar revoliucinių srovių brendimo ir kristalizacijos laikotarpy daugumas jų turi tam tikrą profession de foi, savo daugiau ar mažiau pamatuoto buvimo pateisinimą, kiek jos randa atgarsio suinteresuotose sferose, turi savo šalininkų, sekėjų. Revoliucinio įkarščio, kovos laikotarpy paprastai dalyvauja visos revoliucinės ir opozicinės jėgos, grupės; dėl jų harmoningo, o iš dalies net suvienyto veikimo griūva atgyvenusi santvarka, naikinamos senos gyvenimo formos. Tolimesniame valstybinės ir visuomeninės kūrybos laikotarpy į pirmą vietą paprastai prasimuša veikliausi įvykusio perversmo dalyviai, jautriausi nugalėjusių masių interesų reiškėjai, įtakingiausi ir daugiausia nusipelnę tų masių vadai.

Čia reikia tačiau pabrėžti, kad ir revo-

liucionierių tarpe taip pat ir rengiamajame laikotarpy tenka kartais pastebėti savitarpio varžytynes, vienu metu slaptai veikiančių įvairių krypčių organizacijų kovą dėl įtakos, jų prisitaikymą prie kalbamosios aplinkos, istorinės gadynės. Galiausiai į pirmą vietą iškyla revoliucinės grupės tos partijos, kurios geriausiai prisitaikė prie pagimdžiusių jas istorinių sąlygų, tinkamiausiai išreiškė iškėlusių jas sluoksnių, konglomeratų interesus.

Panašų dalyką matome ir tarptautinio pobūdžio visuomeniškai politinėse pakraipose. Ten socialinėj, tarpvalstybinėj srity irgi atsitinka krachų (ginkluotų susirėmimų, karų); vienkartinių perversmų (vienkartinės revoliucijos daugely ar keliose valstybėse); vienalypių socialinių, politinių ir kt. sistemų pasauližvalgų pasikeitimų. Ir ten revoliucinių sąjūdžių brendime, staigiai kylančiose vienu metu revoliucijose, jų tolimesniame reformuojamame veikime reiškiasi tam tikras dėsningumas, nuoseklumas.

◆ ◆ ◆

Bendrame Rusijos revoliucinio judėjimo plėtojimosi, tiek stambiuose rusų centruose, tiek pakraščiuose, sakysim, Lenkijoj, Lietuvoj 80 m. m. gale ir 90 m. m. pradžioj įvyko atmaina. Į revoliucinį judėjimą pradėta traukti vis platesnes organizuotas darbo mases, kurias jungė interesų ir siekimų bendrumas, gaivino tie patys reikalai bei tikslai. Rusų narodovolcų prisitaikymo prie socialdemokratų ir iš dalies

prie socialrevoliucionierių sąjūdžio, lenkų „Proletariato“ išvirtimo užuomazginiu lenkų socialdemokratų judėjimu „Związku robotniczego“ pavidale ir beveik tuo pat metu P. P. S. atsiradimo metu vyko masinis revoliucinės inteligentijos kreipimasis į darbo sluoksnius, jos siekimų suderinimas su pribrendusiais darbininkų reikalais, interesais ir bendras jų gaivalinio judėjimo augimas*) Tarptautinis socializmas, kaip

*) Čia reikia atkreipti dėmesį į tai, kad lenkų „Proletarjat“ daug savo energijos dėjo, steigdamas darbininkų revoliucinius ratelius, iš kurių išėjo daug atsidavusių revoliucionierių, įgudusių konspiratorių. Dėl to lenkų darbininkų tarpe tokių inteligentų išpropaguotų darbininkų skaičius apie 80 m. galą žymiai padidėjo. Kapitalizmo ir industrializacijos augimo įtakoje gaivališkai augo ir jo natūraliniai padariniai — darbininkų susijungimas ir klasinis antagonizmas. Darbininkų masėms pribrendimo reikalas imtis kovos dėl savo ekonominės būties pagerinimo, kultūrinio lygio pakėlimo ir pan. To darbo planingai ėmėsi 1890 m. įsikūręs Varšuvoje „Związek Robotniczy“, prie kurio, be išpropaguotų darbininkų, prisidėjo ir kai kurie buvę „Proletarjato“ nariai, išlikę po tos partijos išardymo.

„Związek Robotniczy“ įėjo į pat lenkų masinio revoliucinio judėjimo gelmes, apėmė ir kitus stambesnius pramonės centrus ir sėkmingai jam vadovavo taip pat 1891 ir 92 m. m., nuolat stiprindamas darbininkų masėse revoliucinę, politinę, agitaciją. Jis laikėsi tos pat evoliucionistinės taktikos (pradėjus nuo ekonominės kovos eiti pa-

to naujo masinio revoliucinio judėjimo pamatas, visoje daugiakalbėje tuometinės rusų imperijos teritorijoje suvienijo, subūrė

---

laipsniui prie darbininkų masių politinio judėjimo), kaip tuomet veikę Lietuvoje žydų socialdemokratai ir vėliau atsiradę lietuvių, latvių, ir kt. socialdemokratai.

Ta pat proga stabtelėsime čia kiek ties tolimesnėmis lenkų darbininkų judėjimo sustiprėjimo stadijomis, nes tai palengvins mums suprasti vėlesnius lenkų socialistinio judėjimo epizodus.

Kada 1892 m. „Związek Robotniczy" sustiprino darbininkų masėse savo revoliucinę politinę agitaciją, dalis jo narių kartu su kai kuriais „Proletarjato" likučiais 1893 m. pradžioje pasivadino P.P.S. Tada kita dalis, atsiskirdama ir nesutikdama su P.P.S. separatiniais siekimais, antroje 1893 m. pusėje susiorganizavo į Lenkijos socialdemokratų grupę ir savo organu pripažino Rožės Liuksemburg leidžiamą užsieny laikraštį „Sprawa Robotnicza".

1894 m. kovo 10 d. Varšuvoje įvyko pirmas lenkų socialdemokratų suvažiavimas, ir „Sprawa Robotnicza" 10 Nr. buvo išspausdintas labai įdomus to suvažiavimo protokolas, iš kurio galima spręsti apie tuometinio lenkų darbininkų judėjimo pobūdį.

Po to suvažiavimo lenkų socialdemokratai pradėjo energingai skleisti darbininkų tarpe pamatinius savo politinės programos šūkius, kuriais buvo reikalaujama bendros visai Rusijai konstitucijos. Tačiau po 1894 ir 1895 m. m. areštų, jų rolė lenkų darbininkų judėjime sumažėjo, socialdemokratija vėl atsigavo, sustiprėjo ir ėmė varžytis su P.P.S.

ir išjudino visus prižadintų po ilgos priespaudos darbo gyventojų proletarinius sluoksnius.

Tame laikotarpy, kai revoliucinė inteligentija kreipėsi prie judriausių, labiausiai prieinamų revoliucinei agitacijai sluoksnių — miestų darbininkų — ir į atsilikusį atkampį — Lietuvą — vis dažniau atvažiuoja iš universitetų centrų ir apsigyvena revoliucinė inteligentija. Vienus čia — į gimimo vietas — iš stambiųjų centrų siuntė pati rusų administracija už įvairius savo revoliucinio nusistatymo reiškimus. Kiti, nepaisydami visų vyriausybės daromų kliūčių ir draudimų, kad vietos inteligentai, baigę aukštąjį mokslą, nepasiliktų Lietuvoje, nuo 80 m. galo vis dažniau ima gyventi savo gimtinėj, kartais net nebaigdami specialinio mokslo, kuris visvien neduodavo jiems čia ypatingų pirmybių.

Vieni iš pirmųjų į 80 m. galą įsikūrė Vilniuje keli marksistiškai išsilavinę žydų inteligentai, kuriuos traukė į Lietuvą jų organinis ryšys su vietiniais žydų proletariato sluoksniais, o iš dalies ir Vokietijos artumas, kur tuomet sparčiai augo vokiečių socialdemokratų judėjimas ir kurį iš Lietuvos lengviau buvo sekti, negu iš Rusijos. Jie pradėjo organizuoti žydų proletariato tarpe Vilniuje, paskui Kaune pirmus darbininkų ratelius, bibliotekas ir t. t.

Vilnius ir apskritai visa Lietuva tuomet buvo tikras užkampis palyginti su rusų ir lenkų centrais. Čia dar buvo jaučiama Muravjovo-Koriko laikų atmosfera, čia dar

drebėjo prieš kiekvieną fanatiką gubernatorių, policmeisterį ar ispravniką. Čia dar nebuvo universiteto, savo studentijos, to drąsios ir ryžingos jaunuomenės žiedo; nebuvo populiarių visuomeninių įstaigų, leidinių, mėgiamų laikraščių ir t. t.

O tuo tarpu ir čia kai kur jau buvo jaučiama, kad rusų despotizmas, žiaurus carizmas neleidžia vietos gyvenimui normaliai ir natūraliai plėstis, kliudo vietinių gyventojų gerovei augti; kad atėjūnų, pavergėjų, rusifikatorių elementas yra svetimas ir priešingas vietos gyvenimui, vietos reikalams; kad anksčiau ar vėliau turės kaip nors pasikeisti valstybinės ir visuomeninės sąlygos ir prisitaikyti prie vietos gyventojų reikalų.

Įvairūs nevienodų, daugiakalbių Vilniaus ir likusios Lietuvos gyventojų sluoksniai nevienodai reagavo į tuometinio gyvenimo sunkumus; inteligentingesni ir jautresni asmens svajojo ir laukė įkyrėjusio jiems gyvenimo sąlygų pasikeitimo. Nepakankamas ekonominių, kultūrinių ir kt. vietos gyvenimo sąlygų susikristalizavimas bei diferenciacija, vietos gyventojų pakrikimas ir baimingumas, savo organizacijų, spaudos organų, kultūrinių įstaigų ir pan. nebuvimas kliudė tam, kad tie laukimai ir troškimai įgautų aiškesnes politines ar socialines formas, būtų konkretiškiau suformuluoti. Viena tebuvo tik aišku, kad sena sukilėlių, lenkų bajorų ideologija atgyveno savo amžių; kad lenkų opozicinis

ir net revoliucinis patriotizmas nei etnografinėj Lietuvoj, nei daugiakalbiam, įvairialypiam Vilniuje jau nebegali sėkmingai atremti rusų grobikų, atėjūnų, rusifikatorių tiranijos. Abu tie kraštutiniai nacionalizmai, t. y. rusifikacija ir polonizacija, lygiai buvo nepriimtini tiek plačioms lietuvių valstiečių masėms, tiek daugiakalbiam miestų proletariatui, be kurio pritarimo ir dalyvavimo negalima buvo pasiekti bet kokių vietos gyvenimo sąlygų pakeitimų.

Todėl sąmoningiausios ir veikliausios Vilniaus, Kauno ir kt. inteligentijos tarpe, pradėtuose steigti tuomet darbininkų rateliuose ėmė rasti pritarimo socialistiniai idealai, ėmė plėstis naujos rūšies revoliucinės idėjos, skelbiančios visų tautų ir šalių dirbančių sluoksnių interesų bendrumą ir brolybę.

Todėl, tarp kitko, kada 90 m. pradžioje į Vilnių ir į kitas Lietuvos vietas atvykdavo pirmi socialistiniai lietuvių ir apskritai „krikščionių" veikėjai, tai tarp jų ir pirmųjų žydų darbininkų judėjimo organizatorių Vilniuje ir Kaune iš karto užsimezgė artimi, draugiški santykiai. Inteligentinių jėgų, kultūrinių įstaigų stoka ir kiti vietiniai trūkumai irgi ragino naujai atvykstančius iš intelektualinių centrų inteligentus ieškoti susiartinimo su visomis revoliuciškai nusiteikusiomis sferomis, visuomeninėmis slaptomis organizacijomis.

Atsilikusiam užukampy — Lietuvoje — buvo taip pat labai atsilikusi ir vietinė žandarmerija, slaptoji policija ir kt. įstai-

gos, kurių tikslas buvo kovoti su revoliucine kramola. Todėl pirmaisiais vietinio judėjimo atsiradimo metais nebuvo jaučiama rimtesnių žandarmerijos ir policijos kliudymų. Iš dalies dėl to ir įsisteigusi į 1891 m. galą gretimoje Lenkijoje P. P. S. kai kurias savo partines įstaigas, pav., nelegalinės literatūros gabenimą iš užsienio, jos saugojimą ir t.t., iš dalies organizavo Lietuvoje ir jos pasienio rajone. Todėl tai įgudusiems konspiratoriams P. P. S. organizatoriams Lietuvoje nereikėdavo būti taip labai atsargiems, kaip gretimoje Lenkijoje, kur žandarmerija ir slaptoji policija puikiai žinojo įgudusių lenkų revoliucionierių iškelius ir konspiracijos metodus. Dėl viso to tiek vadovavusieji tuomet žydų darbininkų judėjimui žydų socialdemokratai, tiek atsiradusių kiek vėliau Lietuvos socialdemokratų organizatoriai gerai pasižino su dažnai atsilankančiais Vilniuje P. P. S. organizatoriais, ir daug kas iš jų slapto veikimo Lietuvoje buvo žinoma pirmiems lietuvių ir žydų darbininkų judėjimo vadovams. Tai galima buvo aiškinti iš dalies ir tuo, kad kai kurie iš P. P. S. steigėjų ir pirmų vadovų buvo prieš tai „Proletarjato“ nariais, kuriems ypatingai simpatizavo ir pasitikėjo pirmieji Vilniaus socialdemokratai, tiek žydai, tiek lietuviai.

Čia tenka dar pažymėti, kad Vilniuje — svarbiausiam tuometiniam gimstančio Lietuvos darbininkų judėjimo centre — 1890 — 92 m. tautinis lietuvių judėjimas buvo

labai silpnas. Be to, ir visoje Lietuvoje tautinis lietuvių judėjimas *politiniu* ir ypač *revoliuciniu* atžvilgiu turėjo dar ne labai aiškų, užuomazginį pobūdį. Net lietuvių demokratinio judėjimo vadovai, slaptos lietuvių spaudos ir literatūros kūrėjai dar neturėjo aiškios politinės programos*), neįsivaizdavo aiškiau tolimesnių formų, kuriomis turės eiti kova dėl lietuvių kalbos, spaudos, kultūros judėjimo laisvės. Lietuvių demokratai ir krikšč. tautininkai svarbiausias savo jėgas kreipė į lietuvių kultūros skiepijimą, savo tautinės literatūros, spaudos, meno kūrimą, o apie revoliucinę kovą ir griežtesnes priemones siekiant bendrų politinių tikslų svajoja, ir tai dažniausiai užsidarę savyje, tik nedaugelis inteligentiškiausių demokratų, ypač ryžtesni veikėjai iš mokslo jaunuomenės tarpo, ėjusios mokslus rusų, lenkų, latvių ir kt. aukštose mokyklose.

Tokiomis sąlygomis iš pradžių tarp Vilniaus, o vėliau ir Kauno ir kt. slaptų lietuvių socialdemokratų ratelių veikėjų ir agitatorių arba darbininkų grupių nebuvo pastebima tautinio nepasitikėjimo, rasinio atsiskyrimo nuo tokių pat žydų ir lenkų inteligentų veikėjų ir susipratusių darbininkų (Vilniuje, Kaune pasitaikydavo tuo-

*) Pirmoji programinė diskusija prasidėjo 1902 m. „Varpo" 5 N-ry; 1903 m. lietuvių demokratų suvažiavime iškilusieji programiniai klausimai buvo pavesti apsvarstyti savo vyresnybei.

met nemaža išsiųstų iš Lenkijos už dalyvavimą politiniam ir socialiniam judėjime, mažiau nusikaltusių darbininkų, o kartais ir inteligentų), o taip pat atskirų rusų revoliucionierių ir susipratusių rusų darbininkų (Vilniuje, o iš dalies ir Kaune gyveno nemaža gudų, kurių tarpe revoliucinė agitacija buvo varoma rusiškai). Rusų kalba varė agitaciją pirmaisiais metais ir žydų socialdemokratai, kurie vėliau, įtraukę į judėjimą platesnes darbininkų mases, perejo prie žydų kalbos. Daugumas Vilniaus „krikščionių"*) amatininkų gizelių, o iš dalies ir pramonės darbininkų kalbėjo tuomet lenkiškai. Todėl ir pirmųjų lietuvių socialdemokratų agitacinis ir propagandinis veikimas pirmaisiais metais buvo varomas daugiausia lenkų kalba, ir tik po 2—3 metų, kai prie „krikščionių" darbininkų judėjimo ėmė šlietis fabrikų darbininkų masės (pav., odininkų, lentpiūvių darbininkų, juodadarbių), atsirado lietuviškos socialdemokratinės agitacijos ir propagandos reikalas. Kartu su tuo kiek vėliau pradėta varyti lietuviška socialdemokratinė agitacija ir propaganda raštu ir žodžiu ir žemės ūkio proletariato tarpe Suvalkų ir Kauno gub., o tai dar labiau vertė rūpintis lietuvių socialdemokratine literatūra, didinti lietuvių agitatorių ir propagandistų skaičių ir t. t.

*) Šis išsireiškimas vartojamas čia lygtine prasme, su tikslu atskirti ne žydų darbininkus nuo žydų, o ne kaip tikybinis terminas.

Čia tenka dar pažymėti, kad 80 m. gale ir 90 m. pradžioje Rusijoje po nedavusio konkretiškų rezultatų vad. narodovolcų ir liaudininkų judėjimo ima rastis rusų socialdemokratų ir socialrevoliucionierių judėjimas, kuris stengėsi įtraukti į revoliucinį sąjūdį plačias proletariato mases. Lenkijoje, kaip jau buvo minėta, sugriautą „Proletarjat'ą" pakeitė „Związek Robotniczy", išvirtęs po kurio laiko Lenkijos socialdemokartų partiją, o 1891 m. įsikūrė P.P.S., kuri kad ir nelabai, betgi buvo panaši kiek į rusų socialrevoliucionierius.

Lietuvoje, kaip jau buvo minėta, pirmiausia atsirado žydų socialdemokratų sąjūdis, kuris buvo panašus į atsiradusį tuo pat metu rusų centruose rusų socialdemokratų sąjūdį, Lenkijoje — į Lenkų „Związek robotniczy", o kiek vėliau ir į lenkų socialdemokratiją, kurios steigėjai buvo broliai Varšavskiai, Marchlevskių šeima, Rožė Liuksemburg ir kit.

Naujai atsiradusioje Lietuvos socialdemokratijoje iš pradžių susikoncentravo du šio gimstančio revoliucinio judėjimo atspalviai: iš vienos pusės aiškiai separatistinis rusų valstybės atžvilgiu atspalvis ir iš antros pusės — taip pat aiškiai separatistinis atspalvis ir atgimusio tuomet P. P. S. tarpe lenkų valstybinio separatizmo atžvilgiu. Kai kas iš pirmųjų lietuvių socialdemokratų stengėsi sutaikinti šias abi kraštutines kryptis. Iš visų šių trijų atspalvių ir susidarė pirmosios lietuvių socialdemokratų organizacijos programinė

formulė: nepriklausoma Lietuva, laisvos federacijos ryšiais susijungusi su Lenkija ir kitais kaimyniniais kraštais, tapusiais nepriklausomais. Siekti visiškos ir atskiros nepriklausomos Lietuvos respublikos vien savo revoliucinėmis jėgomis tuomet neužteko pasiryžimo ir kraštutiniausiems lietuvių revoliucionieriams.

Dėl didelio Vilniaus miesto ir rajono gyventojų įvairumo, kur gimė lietuvių socialdemokratinis judėjimas, ypač populiarus buvo demokratinės Šveicarijos federacinės respublikos pavyzdys, kur taikiai sugyveno 3 ir net 4 skirtingos tautos.

Pagal tai ir būsimą, išvaduotą iš rusų jungo, nepriklausomą Lietuvos respubliką lietuvių socialdemokratai vaizdavosi sau kaip federacinę, demokratinę respubliką, susidedančią iš Lietuvos, Lenkijos ir kitų kraštų, davus kiekvienam iš jų visišką autonomiją.

Vėliau, 1896 m. gale, šis pamatinis Lietuvos socialdemokratų partijos politinės programos postulatas gavo bendresnę formą: laisva atskirų kraštų federacija su įstatimdavystės ir administracijos savivalda valstybėje, kraštuose, provincijose ir bendruomenėse. Konkretiškai imant, tai turėjo būti federacinė, demokratinė respublika, susidedanti iš tikros Lietuvos, jos sulenkintų dalių, gal būt, laisvai prisidėjusių prie jos Gudijos ir Latvijos, jei jos atsiskirtų nuo Rusijos; prie viso to kiekvienai iš tų sudėtinių dalių būtų suteikta visiška autonomija.

1898 ir 99 m. tas bendras programinis postulatas gavo dar aiškesnę formą: Lietuvos autonomija, susijungus laisvos federacijos ryšiais su tomis kaimyninėmis tautomis, kurios pripažins lietuviams tą autonomiją.

Tai ir buvo konkretinėje formoje toji laisva federacija, paremta visiška susijungiančių tarpusavy atskirų tautų ir šalių autonomija, kuri jau 1897, 98 m. m. pasidarė labai populiari ir įvairialypės, daugiakalbės austrų socialdemokratijos tarpe; jai pritarė taip pat svarbiausi vokiečių ir kt. moksliniai socialdemokratinių partijų organai; tarp kitko apie tai 1898, 99 m. buvo išspausdinta visa eilė straipsnių „Neue Zeit" (pav., Kautskio, Tautinė kova ir valstybinė teisė Austrijoje „Neue Zeit", 17, 18 NN iš 1998.I.) ir kituose rimtuose vokiečių socialdemokratų žurnaluose.

Iš viso, kas čia pasakyta, matyti, kad tiek pirmiesiems Lietuvos socialdemokratams, tiek vėlesniems socialdemokratinio judėjimo vadams rūpėjo būsimosios išvaduotos Lietuvos politinis sutvarkymas. Jų politinė programa buvo sistematiškai apdirbama, pamatuojama, ir jai vis plačiau pritarė ne tik organizavęsis Lietuvos miestų ir kaimo proletariatas, bet taip pat ir visi Lietuvos darbo sluoksniai ir surišta su jais lietuvių inteligentija. Todėl ir žemiau duodami duomenys apie Lietuvos darbininkų judėjimo atsiradimą ir nuolatinį stiprėjimą gali iš dalies būti medžiaga ir Lie-

tuvos valstybės atgimimo judėjimo atsiradimo ir jo plėtojimosi istorijai Vilniuje, Vilniaus gubernijoje, o taip pat ir visoje etnografinėje Lietuvoje. Tai, prie ko politinėj srity konkretiškai prieidavo visas lietuvių darbininkų judėjimas, t. y. vis labiau Lietuvos proletariato pripažįstamas reikalas iškovoti nepriklausomą, federacinę Lietuvos respubliką, kuri sujungtų visiškos lygybės pamatais visų gyvenančių Lietuvoje tautų gyventojus, — tai tuo pat metu tapo išeinamuoju pamatu esminiams reikalavimams viso Lietuvos valstybės atgimimo judėjimo, kuris tada, kartu su darbininkų judėjimu atsirado ir ėmė plėstis visoje Lietuvoje tiek miestų, tiek kaimo dirbančiųjų sluoksnių tarpe.

Vieno ir antro judėjimo (t. y. Lietuvos darbininkų ir Lietuvos valstybės atgimimo judėjimo) atsiradimo ir plėtojimosi pradžioje Lietuvos vardu vadino, be etnografinės Lietuvos, ir visus jos sulenkintus, surusintus pakraščius, kur daugumas gyventojų buvo laisvai apsisprendę lietuviais. Tos ar kitos Lietuvos pakraščių gyventojų dalies, ypač darbininkų, vartojimas vienos ar kitos kalbos pirmųjų lietuvių socialdemokratų buvo laikomas tokiu gyvenimo reiškiniu, į kurį būtinai reikėjo atsižiūrėti. Pirmoji Lietuvos socialdemokratų organizacija turėjo taip nedaug jėgų ir lėšų, kad negalėjo platinti lietuvių kalbos, kaipo tokios, darbininkų tarpe organizaciniu būdu. Tą darbą kiek galėdami jau ir tada pradėjo dirbti įsikūrę Vilniuje atskiri lietuvių

kultūriniai veikėjai, kurie kartais turėjo ryšių su lietuvių socialdemokratais. Kai kurie iš šių pastarųjų (pav., d-ras Domaševičius) taip pat dirbo ir bendrą kultūros darbą inteligentijos, o taip pat ir darbininkų tarpe.

Lietuvos socialdemokratų organizacija savo revoliuciniam veikime vartojo tą kalbą, kurią paprastai kalbėjo darbininkai toje vietoje, kur buvo vedama agitacija. Dažniausiai tai būdavo lenkų kalba, o tik retai lietuvių. Rusų kalba šios organizacijos beveik visai nebuvo vartojama, nes ne tik revoliuciškai nusiteikusi inteligentija, bet ir susipratę darbininkai buvo jai nepalankūs, žiūrėdami į ją, kaip carų rusinimo politikos priemonę. Net ir savitarpio santykiuose su vietinėmis žydų darbininkų organizacijomis lietuvių socialdemokratai mieliau kalbėjo lenkiškai, o ne rusiškai, nes lenkų kalba taip pat buvo ujama, persekiojama ir, be to, geriau suprantama Vilniaus žydų darbininkams negu lietuvių kalba, kuri tuomet dar labai mažai buvo išsiplatinusi Vilniuje ir Vilniaus gubernijoje.

Tikindami darbo sluoksnius, kad visos rusų valdžios slegiamos ir eksploatuojamos tautos turi pradėti kovoti dėl savo politinio ir ekonominio išsivadavimo, kad jų paniekintas teises gali apginti tik federacinė Lietuvos respublika, kurioje visos žymesnės tautos turės lygias teises ir visišką automiją, lietuvių socialdemokratai savo svarbiausiu uždaviniu laikė visų Lietuvos darbo

sluoksnių politinio susipratimo nurodyta kryptimi kėlimą, vis vien kokią kalbą jie vadintų savo gimtąja kalba.

Tokia tolerantiška, tikrai demokratiška taktika padėjo sujungti, bendrai suorganizuoti visų tautybių darbininkus Vilniuje, Vilniaus gubernijoje, o paskui ir visoje Lietuvoje, siekiant vienodus politinius tikslus. Tą ryšį stiprino dar bendri ekonominiai, kultūriniai ir kt. uždaviniai, kuriuos kasdieninėj kovoj siekė susiorganizavę apie L. S. D. partiją darbininkai, o taip pat ir bendra socialdemokratų programa.

Tuo būdu visi Vilniaus, Vilniaus gubernijos, o paskui ir visos likusios Lietuvos „kaikščionys" darbininkai, kalbėję tiek lenkiškai, tiek lietuviškai, susimetė į vieną brolišką revoliucinę organizaciją, siekusią tuos pačius tikslus, tuos pačius praktinius uždavinius.

Prieškarinių revoliucinių partijų veikimo sėkmingumas iš didelės dalies parėjo nuo vadinamosios partinės taktikos, t. y. nuo to, kokiais būdais buvo vykdoma partinė programa, kokiomis priemonėmis buvo realizuojami užsibrėžti uždaviniai. Labiausiai išsiplatinusios aprašomuoju laiku partinės taktikos buvo *revoliucinė* ir *evoliucinė*. Pirmosios taktikos šalininkai nesivaržė ypatingai dėl savo veikimo priemonių ir skubėjo visokiais būdais revoliucionizuoti jų pasirinktuosius sluoksnius. Tokios taktikos laikėsi P. P. S. Priešininkai perdaug griežtos revoliucinės taktikos, ku-

rios laikėsi P. P. S., vadino ją politikavimu. Evoliucinės taktikos šalininkai pripažino, kad savo revoliuciniame veikime reikia laikytis tam tikro laipsniškumo, nuoseklumo, atsižiūrint į laiko ir aplinkos sąlygas. Pavyzdžiui, aprašomuoju laiku tiek Lietuvos, tiek Lenkijos ir Rusijos socialdemokratai buvo tos nuomonės, kad geriau galima pasiekti savo revoliucinius tikslus pradėjus nuo ekonominės agitacijos, su ja eiti į darbininkų mases ir tuo būdu pagreitinti masinį ekonominį judėjimą, ir tik pasiekus šioje dirvoje tam tikrus rezultatus, pereiti prie politinės, o vėliau ir socialinės propagandos, agitacijos. Tokia pradinė taktika, ypač jei ji buvo vykdoma itin dokriniškai, kartais vadinasi *ekonominė* taktika.

Lietuvos socialdemokratų tarpe pirmais to judėjimo atsiradimo metais mokėjo ramiai sugyventi nesuderinamos tuomet kitose socialdemokratų partijose taktinės kryptys: kraštutinis ekonomizmas ir vad. politikavimas. Bendras pradinio Lietuvos darbininkų judėjimo pobūdis buvo panašus į daugumą tuomet atsirandančių darbininkų judėjimų — rusų, žydų latvių ir kit. Jis rėmėsi daugiausia vadinama ekonomine taktika, t. y. stengėsi pagreitinti ekonominio darbininkų judėjimo atsiradimą. Bet tuo pat metu L. S. D. P. organizacija kėlė jos suagituotų darbininkų politinį, o taip pat socialdemokratinį susipratimą. Pas rusų socialdemokratus ir lenkų socialistus tos

nesugyvenusios tarpusavy revoliucinės srovės vesdavo kartais prie skilimų ir net dviejų savitarpy kovojančių ir savarankiškų partijų sudarymo, kaip tai atsitiko Lenkijoj. Lietuvių socialdemokratų tarpe tos dvi kryptys sintetizavosi į vieną ir todėl jų kraštutinumai išsilygino, išnyko.

Čia tenka pastatyti pamatinį klausimą, kokių faktorių įtakoje pirmoje lietuvių socialdemokratų organizacijoje atsirado separatistinių siekimų, ir kokiu būdu sistematiškai stiprėjusi Lietuvos socialdemokratų partija priėjo prie savo politinės programos, turėjusios separatistinį ir federacinį pobūdį.

Atsakyti į tą klausimą galėtų tik specialinis mokslinis istorijos tyrinėjimas. Būtų labai pageidaujama, kad kompetentingi šioj srity mūsų istorikai, sociologai ir politikai imtųsi moksliškai tirti panašios rūšies pamatinius klausimus, surištus su buvusiu mūsų revoliuciniu ir valstybės atgimimo judėjimu. Laukiant tokių mokslo darbų, čia teks pasitenkinti šiais trumpais schematiniais apmatais.

Separatistinių siekimų ėmė rastis tuomet ne tik labiausiai linkusioje prie revoliucinio judėjimo lietuvių socialdemokratų inteligentijoje ir jaunuomenėje, bet taip pat ir lenkų.

Rusų caro režimas rėmėsi daugiausia rusų bajorais ir vis labiau stiprėjusia buržuazija. Privilegijuotos mažumos valdžia ir pralobimas, neribota biurokratų luomo savivalė, didžiulė kariuomenė, militarizmo

augimas — štai svarbiausi faktoriai, kurie stiprino rusišką despotizmą. Tačiau ir tuomet kartais jau galima būdavo išgirsti nuomonę, kad rusų caro režimas tai milžinas su molinėmis kojomis. Jau ir tuomet kartais galima buvo nujausti kai kurių caro politikos sumanymų avantiuristinį pobūdį ir kai kurių caro biurokratijos priemonių pavojingumą pačiam caro režimui.

Mintis apie galimą karą, kai kurių kompetentingų politikų nuomonė, kad galimas esąs net pasaulinis karas... rasdavo atgarsio ir tarp lietuvių socialdemokratų, nors bendri jų siekimai ir darbas buvo nukreipti į organizavimą tvirtos revoliucinės jėgos — susipratusio proletariato, su kurio interesais jokiu būdu negalėjo būti suderinta caro despotija.

Taigi, atsiradę tuomet lietuvių socialdemokratai visą savo planingą veikimą, visus savo siekimus rėmė, kaip pamatine baze, tuo skirtumu, priešingumu, kuris buvo tarp vietinio Lietuvos miestų ir kaimo proletariato interesų, iš vienos pusės, ir privilegijuotos rusų valstybės mažumos ir vadovaujančios jai caro valdžios interesų, iš antros pusės.

Susiartindami su vietiniais „krikščionių" darbininkais, įsikūrę tėvynėje lietuvių socialdemokratų revoliuciniai veikėjai vis labiau gaudavo įsitikinti, kad caro valdžia dar mažiau suinteresuota Lietuvos darbininkų būklės pagerinimu, negu likusios Rusijos, ir kad todėl Lietuvos proletariatas bus viena iš patikimiausių ir įžy-

miausių jėgų, kuri kartu su kitais organizuotais proletariatais ir kitomis organizuotomis revoliucinėmis jėgomis Rusijoje, Lenkijoje ir t. t. prieis prie carizmo nuvertimo.

Bet vien rusų carizmo nuvertimas nepatenkintų Lietuvos proletariato, jeigu joje ir toliau būtų varoma rusifikacija, jeigu privilegijuota rusų mažuma, valdžios atgabentas karinis elementas, atsidanginę čionai rusų kolonizatoriai ir toliau eksploatuotų spaudžiamus vietinius gyventojus. Todėl reikėjo nuversti pačią grobuoniškąją rusų valstybės valdžią, reikėjo išsivaduoti iš visos rusų valstybės tiranijos, nes kiekvienas užgrobimas visados atneša svetimų ir atėjūnų elementų viešpatavimą, o kiekvienas svetimos valstybės viešpatavimas veda prie despotizmo, prie tiranijos.

Lietuvoje, kaip ir Lenkijoje, tai seniai suprato labiau susipratę piliečiai. Savo laiku tiek Lenkijoje, tiek Lietuvoje periodiškai įvykdavo sukilimų prieš caro grobuonis, prieš vietinius rusų satrapus, kurie nekentė ir naikino visa, kas lietuviška, lenkiška.

Nauji laikai, nauji ekonominiai, socialiniai, politiniai santykiai pakeitė ir Lietuvos ūkio, socialinį ir kt. gyvenimą ir siekimus; atsirado naujų miesto ir kaimo proletariato sluoksnių su nauja psichologija, nauja ideologija. Tačiau pamatiniai jų materialiniai, kultūriniai, politiniai ir kt. interesai, siekimai pasiliko tokie patys, kaip ir senesni visos tautos reikalavimai,

būtent: pasiekti valstybinę, kultūrinę ir kt. nepriklausomybę, atgauti ūkio, materialinį ir pan. savarankiškumą, nes tik tada vietiniai gyventojai galės laisvai veikti, laisvai tvarkyti savo gyvenimą, turtus ir t. t. Viso to nieku būdu negalima buvo pasiekti iki Lietuvoje viešpatavo grobuoniškoji rusų caro valdžia ir jos atgabenti ir įgyvendyti Lietuvoje kolonizatoriai, visiškai svetimi visai Lietuvos santvarkai.

Bendro kultūrinio atgimimo judėjimo Lietuvoje pradžia: pasirodymas slaptos lietuvių spaudos, knygų; atsiradimas lietuvių mokslo, literatūros, meno — visa tai rodė lietuvių socialdemokratams savarankiško veikimo, organizavimosi kryptį, kuria eidami jie galėtų pasiekti savo politinį tikslą. Susipažinę su istoriniais veikalais ir atsirandančiais savarankiškais lietuvių istoriniais tyrinėjimais, jie aiškiai matė, kad nei paskutiniu, palyginti trumpu rusų viešpatavimo Lietuvoje laikotarpiu, nei seniau, kada Lietuvoje ilgesnį laiką viešpatavo lenkai, jos darbo sluoksnių materialinė gerovė negalėjo kilti, ekonominis gyvenimas negalėjo normališkai plėstis, lietuviška kultūra negalėjo tinkamai augti. Todėl Lietuvos darbo sluoksniai buvo suinteresuoti tuo, kad iškovotų savo nepriklausomą valstybę, kad savarankiškai galėtų tvarkyti savo ūkio, kultūrinį ir kt. gyvenimą.

Pažinę bendrą istoriją ir tarp kitko įvairių revoliucinių perversmų istoriją, lietuvių socialdemokratai buvo įsitikinę,

kad, jeigu revoliuciniame judėjime aktyviai dalyvaus liaudies masės, tai jų siekiamų tikslų pasiekimas bus tikras.

Dar labiau tikino tuometinius lietuvių socialdemokratus, kad jų pasirinktas kreipimosi į Lietuvos proletariatą kelias yra teisingas, Vokietijos ir kitų Europos kraštų darbininkų judėjimų laimėjimai; nuolat augąs populiariškumas moksliškai pamatuoto marksizmo; logiška konstrukcija ir moksliškas pamatavimas visos socialdemokratinės doktrinos, kurios pamatinis šūkis buvo: „Visų šalių proletarai, vienykitės!"; šios krypties laimėjimai visoje pažangioje tuometinėje Europoje, Rusijoje, Lenkijoje ir pan.

Žodžiu, turime tą bendrą vaizdą, apie kurį minėjome šio įvado pradžioje, kad kada gyvenime pribręsdavo naujų pakraipų, naujų įvykių, tai jie įgaudavo ir reikiamą mokslišką pamatavimą, reališką aktualumą; jų atstovaujamos srovės tapdavo vis populiariškesnės, visų pripažįstamos tam tikrame tarpe... ir pagaliau ateidavo jų realizavimo valanda... dažniausiai revoliuciniu keliu.

Rimta priežastis, kuri paskatino pirmuosius lietuvių socialdemokratus grįžti gimtinėn ir čia imtis revoliucinio veikimo vietinių darbininkų tarpe, buvo jau tuomet pradėjęs plėstis įsitikinimas, kad centralizuotos visos Rusijos revoliucinės partijos nėra tikslingos. Didvyriškas rusų „Narodnos Volios" teroristinio veikimo laikotarpis buvo išsisėmęs, ir nauja narodovolcų

generacija suprato jau pribrendusį reikalą organizuoti darbininkų judėjimą. Baigią savo revoliucinį amžių senų narodovolcų likučiai taip pat mėgino prisitaikyti prie stichiškai gimstančios socialdemokratinės pakraipos. Panašia pereinamąja faze, savo rūšies sinteze, Lenkijoj pasidarė Lenkų revoliucinė partija „Proletarjat", kuri turėjo *organinių* ryšių su tuomet persiorganizavusia Narodnaja Volia.

Tačiau ir caro vyriausybė nuolat tobulino savo taktiką, atkakliai kovodama su vis pavojingesniu jai rusų, lenkų ir kt. revoliuciniais judėjimais. Ji, turėdama tokių mitusių provokatorių, kaip pagarsėjęs savo laiku Azefas ir kt., turi būt, ne be jų dalyvavimo, 80 m. m. gale ir 90 m. m. pradžioje visoje Rusijoje, Lenkijoje, Lietuvoje ir kituose pakraščiuose buvo atsidėjus organizuojamos visos revoliucinės jėgos pribrendusiai sprendžiamai kovai su rusų carizmu. Kai tik būdavo šiuo atžvilgiu kas nors prirengta, tuoj įvykdavo bendras visoj Rusijoj krachas, kuris paliesdavo taip pat Lenkiją, Lietuvą ir kt. vietas. Vienas po kito buvo iškelti tokie visos Rusijos politiniai monstr-procesai su šimtais kaltinamųjų, dešimtimis nusivylusiųjų ir atgailojančių arba pridurtų prie tų sąjūdžių dalyvių policijos agentų, provokatorių. Ir tos didžiulės politinės bylos pasibaigdavo masiniais, sunkiais beveik visų kaltinamųjų pasmerkimais, kurie geresnes jėgas išraudavo iš gimtosios aplinkos.

Tokie masiniai visos Rusijos politiniai procesai, paaiškėjęs jų metu dviveidis provokatorių vaidmuo ir niekinga nepribrendusių ir pabūgusių išdavikų rolė aiškiai rodė, kad jauniems lietuvių, lenkų ir kt. mažumų tautų revoliucionieriams nereikėjo skubėti ir dėtis prie slaptų rusų sujungtų revoliucinių organizacijų, kurių vadovai ir dalyviai jiems mažai buvo pažįstami, o palikti savo jėgas tam, kad grįžę į savo kraštą atsargiau galėtų veikti tikrai žinomų tautiečių tarpe. Taip elgtis skatino iš antros pusės ir tai, kad rusų revoliucinis judėjimas turėjo daug jėgų, dalyvių, kilusių iš gausingos, aukštai išsilavinusios ir gerai gyvenime įsitaisiusios inteligentijos, išeivių iš darbininkų tarpo ir pan. Tuo tarpu Lietuvos revoliuciniam judėjime buvo jaučiama didžiausia tiek inteligentinių, tiek dar labiau apšviestų darbininkų jėgų stoka.

Prie to reikia dar pridėti ir bendra reakcija, apėmusi tuomet Rusijos ir Lenkijos inteligentiją, taip paprastai atsitinka kiekvienu pereinamuoju visuomenės judėjimo laikotarpiu. Naujos srovės, nauji šūkiai dar neišsiplėtė, neįsigalėjo, o senos kryptys, senas tikėjimas sumenkėjo, sunyko... Tokiais bendro skepticizmo ir nepasitikėjimo įsigalėjimo laikais ir platesni Rusijos, Lenkijos inteligentų sluoksniai imdavo svyruoti, abejoti, skeptiškai į viską žiūrėti. Kartais dėl to atsirasdavo savotiško apsnūdimo, susmulkėjimo.

Tokiu pereinamuoju tiek rusų, tiek len-

kų ir kt. visuomeninio ir revoliucinio gyvenimo laikotarpiu pirmiems lietuvių socialdemokratams teko visas savo viltis nukreipti į revoliucinį darbą savo krašto darbininkų tarpe ir imtis jo su ypatingu atsargumu ir atsidėjimu, kad tuo būdu išvengtų ankstyvesnių revoliucionierių klaidų.

Pirmiausia jiems teko ten susidurti su keletą metų anksčiau įsikūrusiais Lietuvoje žydų socialdemokratais, kurie jau turėjo šioki tokį prityrimą, organizuodami Vilniaus ir kitų Lietuvos miestų žydų proletariatą. Gera klotis to savarankiško veikimo, kurį varė visa grupė ne pirmos jaunystės žydų socialdemokratų inteligentų, taip pat sąmoningai įsikūrusių Lietuvoje ir dėl to turėjusių gana daug visokių nepatogumų, darė naujai atvykstantiems į Vilnių lietuvių socialdemokratams gerą įspūdį ir veikė pamokančiai. Iš jų lietuvių socialdemokratai gavo pirmų nurodymų, kaip reikia pritaikyti revoliucinį veikimą darbininkų tarpe prie specifinių vietos policinių sąlygų, kaip kelti darbininkų kultūrinį lygį, kaip paskatinti juos prie organizavimosi, prie ekonominės kovos ir t. t. Jų kelių metų prityrimas rodė pirmiems lietuvių socialdemokratams, kaip saugotis vietos policijos agentų, kaip pratinti agituojamus darbininkus prie atsargumo ir apdairumo ir pan. Žodžiu, pirmieji lietuvių darbininkų judėjimo organizatoriai Vilniuje daug ko bus pasimokę iš žydų darbininkų judėjimo vadovų, ypač mustatant

pirmus gimstančio lietuvių darbininkų judėjimo taktikos ir konspiracijos pamatus.

Nemažą įspūdį padarė pirmiems lietuvių socialdemokratams ir atsiradimas P. P.S. su aiškiai išreikšta separatistinė politine programa. P.P.S. steigėjų drąsumas ir griežtumas, su kuriuo jie atsisakė ne tik nuo valstybinių ryšių su rusų monarchija, bet ir nuo bendro tradicinio veikimo su rusų revoliuciniu judėjimu, kurį gaubė didvyrių ir kankinių skraistė, viso P.P.S. revoliucinio veikimo ryžtumas darė didelį įspūdį ne tik lietuvių socialdemokratų judėjimo pionieriams miestuose, bet, kaip pamatysime toliau, ir valstiečių socialinio judėjimo pionieriams. Nors iš kitos pusės čia tenka dar kartą pabrėžti, kad panašiose naujose visuomeninėse sąlygose galėjo kilti panašių siekimų nepriklausomai viens nuo antro tiek lenkų socialistų tarpe, tiek atsiradusių beveik tuo pat metu lietuvių socialdemokratų tarpe. Toks bent buvo 90-tųjų m. pradžioje vienų ir antrų noras, atsiradęs visai nepriklausomai pas vienus ir antrus, — įsikurti savo krašte ir varyti revoliucinį veikimą savo krašto proletariato masių tarpe, atsiskyrus tuo pat metu nuo rusų revoliucinio judėjimo, kuris, kaip jau anksčiau minėjom, nemokėjo tuomet apsisaugoti nuo stambių provokatorių, bailių ir išdavikų.

Lietuvių socialdemokratinio separatistinio judėjimo atsiradimas ir stiprėjimas savo ruožtu padarė paskui nemažos įtakos atsiradusiam 1897—8 m. m. latvių

socialdemokratų separatizmui, o vėliau gudų, ukrainiečių, paskui ir kitų tautų socialdemokratų judėjimams buvusios Rusų imperijos pakraščiuose. Per ėjusius mokslą įvairiose aukštose mokyklose lietuvių socialdemokratų studentus; per emigravusius arba išsiųstus iš Lietuvos administraciniu būdu nusikaltusius prieš valdžią lietuvių socialdemokratų veikėjus tiek iš darbininkų, tiek iš inteligentijos tarpo; per išvažiuojančius į užsienį lietuvių socialdemokratų emigrantus; per atvažiuojančius į Lietuvą susipažinti su sėkmingai augančiu lietuvių socialdemokratų judėjimu latvių, gudų, ukrainiečių socialdemokratus — atsiradusi pirmiausia Lietuvoje nauja socialdemokratinio separatistinio judėjimo rūšis, kurios svarbiausias siekimas buvo federacinė respublika, suteikus visišką autonomiją kiekvienai laisvu noru įeinančiai į ją tautai, — vis labiau plito, rasdama pritarimo kaimyninėj Latvijoj, Gudijoj, Ukrainoj, paskui Kaukaze ir kituose plačios Rusijos pakraščiuose. Ta revoliucinė separatistinė doktrina buvo juo populiaresnė, kad jai tuomet pritarė austrų ir kitų Europos kraštų socialdemokratų partijos.

Atskirai reikia dar paminėti, kaip žiūrėjo į visa tai žydų socialdemokratų judėjimo vadovai Lietuvoje. Pirmi įsikūrę Vilniuje ir Kaune žydų socialdemokratų inteligentai atvykdavo iš įvairių Rusijos, kartais Lenkijos ir Vokietijos universitetinių miestų ir atnešdavo su savim rusų, iš

dalies lenkų, iš dalies vokiečių socialdemokratinio judėjimo žymių. Aiškios politinės programos pirmieji žydų socialdemokratai Lietuvoje neturėjo, nors apskritai jie linko prie Rusijos, juo labiau, kad ir savo revoliucinį darbą tarp darbininkų jie buvo pradėję rusų kalba. Kaip jau esame nurodę, jų santykiai su lietuvių socialdemokratais buvo labai palankūs, ypač todėl, kad be krikščionių darbininkų dalyvavimo organizuoti žydų darbininkai negalėtų tikėtis pasiekti kiek rimtesnį nei ekonominės, nei kultūrinės, nei ypač politinės būklės pagerinimą. Gimstančios lietuvių socialdemokratų organizacijos separatistiniams siekimams žydų socialdemokratų vadai Lietuvoje nepritarė. Dėl to būdavo dažnų ir smarkių ginčų, kurie vis dėlto prie nieko neprivedė. Bet kada 1892—93 m. m. žydų socialdemokratų judėjimas perėjo prie žydų kalbos, ir rusų kalba žydų darbininkų organizacijose turėjo vis mažesnės reikšmės, o iš kitos pusės sustiprėjo vietinis žydų proletarinių masių klasinis judėjimas, tai ir žydų darbininkų organizacijų linkimas į Rusijos pusę nuo 94, 95 m. m. ėmė kiek iki tam tikro laispio mažėti, o kartu su tuo atsirasdavo kiek susidomėjimo sustiprėjusiais tuomet organizuoto Lietuvos proletariato separatistiniais siekimais tiek Rusijos, tiek ir Lenkijos atžvilgiu. Kaip jau buvo nurodyta, lietuvių ir žydų darbininkų judėjimams susiartinti daug padėjo vienodi kasdieniniai

praktikos uždaviniai (ekonominės būklės, kultūrinių sąlygų ir pan. pagerinimas) ir gan panaši tiems judėjimams vadovaujamų organizacijų taktika. Ypač vertino žydų susipratę darbininkai ir jų socialdemokratiniai vadovai tai, kad lietuvių socialdemokratai buvo *aiškiai* pasisakę už visišką autonomiją visų gyvenančių Lietuvoje tautų, kurių visos vienodai buvo kviečiamos bendrai kovoti dėl nepriklausomos federacinės respublikos. Lietuvių socialdemokratuose žydų darbininkai nematė nei šovinizmo, nei valstybinio centralizmo siekimo, o tatai juos labai atstumdavo nuo P.P.S., kuri vis labiau puldavo žydų socialdemokratus už jų palinkimą prie rusų kultūros ir valstybės. Kada kiek vėliau, lietuvių pavyzdžiu, federacinei santvarkai su visiška atskirų tautų autonomija ėmė pritarti taip pat latvių, o paskui gudų, ukrainiečių ir kt. socialdemokratai—žydų socialdemokratų vadai pradėjo daugiau domėtis ta separatistine srove, kuri vis labiau įsigalėdavo Rusijos pakraščių socialdemokratinėse partijose. Viso to įtakoje ir žydų socialdemokratų organizacijoms Lietuvoje, ėmusioms tuomet vadintis „Bundu", teko iki tam tikro laipsnio skaitytis su Lietuvos darbininkų judėjimo separatistiniu pobūdžiu. Tačiau po kurio laiko šitas žydų „Bundas" prisidėjo prie bendros rusų socialdemokratų partijos, kurios artimiausias tikslas buvo iškovoti visai Rusijai bendrą konstitucinę santvarką.

Sąryšy su visu tuo, kas čia nurodyta,

tenka dar priminti, kad Lenkijoje (Kongresuvkoje) darbininkų judėjimas 90-tųjų metų pradžioje buvo jau gerokai pažengęs; prie to prisidėjo greitas stambios pramonės augimas lenkų pramonės centruose; aukštas palyginti su kitomis Rusų imperijos dalimis darbininkų kultūrinis lygis; artimumas su Vokietija ir Austrija, kur tuomet socialdemokratų partijos, kuriose taip pat dalyvavo organizuoti Poznanės, Galicijos ir t. t. lenkų darbininkai, buvo žymi politinė jėga.

Po 2—3 stambių krachų, kurie 80 m. gale ištiko lenkų socialistų partiją „Proletarjat", veikusią sutartinai su rusų „Narodnaja Volia", atsiradusi 90-tųjų m. pradžioje P.P.S., kaip buvo jau pažymėta, nutarė visai izoliuotis nuo rusų socialistinio judėjimo, kur neapseinama be labai dažnų ir pavojingų provokacijų, — juo labiau, kad ir svarbiausi jos politiniai siekimai buvo išvaduoti Lenkiją iš rusų priklausomybės ir sujungti ją su laisva Galicija, Poznane ir kitomis buvusios Lenkų karalystės dalimis.

Pastačiusi sau tokius plačius uždavinius ir tikėdamasi nepasitenkinimo caro despotizmu stichinių pasireiškimų tiek darbininkų, tiek inteligentijos tarpe, P.P.S. labiausiai susirūpino leidimu revoliucinės literatūros, kuri turėjo palenkti slaptus skaitytojus prie kovos dėl nepriklausomos suvienytos Lenkų respublikos. Į tą suvienytą respubliką turėtų įeiti Lietuva, Gudija, Ukraina ir kiti buvusios didžiosios Len-

kijos pakraščiai. Norėdama patraukti į savo pusę šių kraštų revoliucines jėgas, P. P.S. žadėjo jiems autonomiją.

Siekdama tokių tikslų ir laikydama tolimą nuo visų centrų Lietuvą patogiausia baze savo nelegaliam veikimui, ypač gabenant per sieną užsienio leidinius, slepiant juos ir t. t., P.P.S. nuo pat pirmų savo atsiradimo metų visokiais būdais stengėsi išplėsti savo veikimą ir sustiprinti savo įtaką Lietuvoje, sukurti ten savo partinius kadrus. Tuo tikslu P.P.S. organizatoriai pirmą laiką darydavo Vilniuje slaptus prijaučiančios jai arba galinčios prijausti revoliucinės inteligentijos susirinkimus ir tokiu būdu stengėsi rasti jos tarpe savo šalininkų. Paskui per ištikimesnius, labiau atsidavusius inteligentus partija stengėsi įgyti šalininkų ir darbininkų tarpe. Tuo tikslu buvo plačiai dalinama tos partijos nelegalinė literatūra, labai skubiai organizuojami darbininkai į slaptas grupes ir t.t. Bet dėl nepakankamai konspiratyvinio veikimo greit prasidėdavo areštai, krachai. Čia reikia pažymėti, kad savo centralinėse partinėse sferose P.P.S. laikėsi griežčiausios konspiracijos ir labai sumaniai saugojosi nuo išdavimo. Tačiau periferijose, veikiant atskirų darbininkų ar darbininkų grupių tarpe, buvo norima greičiausiai surevoliucionizuoti darbininkų sluoksnius ir konspiracijos reikalavimų, ypač Lietuvoje, mažai buvo paisoma, dėl to čia dažnai atsitikdavo išdavimų, areštų. Visa P.P.S. veikimo taktika, visos jos pažiūros išsidir-

bo per ilgą ir sėkmingą Lenkijos revoliucinio judėjimo plėtojimąsi, kur gyventojų kultūros lygis ir pramonė buvo nepalyginti aukščiau pakilę, negu likusioje buv. Rusų imperijoje arba jos pakraščiuose, taigi ir Lietuvoje. Dešimt metų įtempto Lenkijos socialistinių partijų revoliucinio veikimo, sistematiškai leidžiama ir plačiai paskleidžiama inteligentų ir darbininkų tarpe slapta socialistinė literatūra išmokė tiek lenkų radikalinę inteligentiją, tiek lenkų darbininkus skaityti nelegalinius leidinius, patraukė tuos slaptus skaitytojus prie lenkų revoliucinio judėjimo tikslų ir uždavinių.

Lietuvoje, kaip ir kitose Rusijos provincijos vietose, nelegalinė revoliucinė literatūra daugumui darbo sluoksnių buvo nežinoma arba jos bijojo, nes už ją galima buvo skaudžiai nukentėti: nesuprato čia jos esmės ir paskirties. Daugeliui nesusipratusių darbininkų tai buvo velnio pramonė arba ramybės drumstėjų prasimanymai. Todėl plačiai skleidžiama P.P.S. šalininkų jo literatūra nerado Lietuvoje pritarimo, o vedė tik prie areštų ir tolimesnio mažai kultūringų darbininkų ir kitų atsilikusių gyventojų sluoksnių bauginimo, kurį vedė įvairūs revoliucinės kramolos naikintojai, jų tarpe ir vietiniai kunigai.

Be to, PPS literatūros turinys buvo aiškiai revoliucinis su lenkų separatizmo atspalviu, padailintu ryškia socialistine tendencija. Ir viena ir antra paprastiems mažai kultūringiems tuometinės atkampiškos

Lietuvos darbo sluoksniams buvo menkai suprantama, neprieinama. Pasireiškęs tuomet P.P.S. „politikavimas“, pagavusi ją idėją nuversti rusų jungą užgrobtoje Lenkijoje, Lietuvoje, sukilėlių dvasios pasireiškimas — visa tai, kas tuomet ypačiai interesavo ir traukė P.P.S. kūrėjus, nerasdavo pritarimo tiek įbaugintų, mažai susipratusių Lietuvos darbininkų tarpe, tiek tarp daugumos jos intelegentų, kurie gerai dar atminė žiaurias Muravjojo Koriko ir kitų kramolos, ypač lenkų raugo, ramdytojų priemones. Mažas P.P.S. steigėjų rūpinimasis kasdieniniais darbininkų klasės reikalais, dirbtinis jų socializmo pridūrimas prie politinės revoliucinės programos taip pat kliudė tam, kad vietos darbininkai galėtų prijausti, pritarti atėjusios iš svetimos Lietuvai Lenkijos P.P.S. tikslams. Faktiškas tuometinių P.P.S. kūrėjų traktavimas darbininkų klasės, ypač svetimoje jiems Lietuvoje, buvo toks, kad nebuvo jaučiama tikro atsidavimo, tikro susidomėjimo vietos darbininkų interesais, jų kasdieniniais svarbiais reikalais. Tas nepakankamas įsigilinimas į opius vietinių darbininkų masių reikalus taip pat neleido P.P.S. šalininkams arčiau sueiti su Lietuvos darbininkų sferomis.

Net daugiau, arčiau susipažinus su P. P.S. vadais, įsiskaičius į jų nelegalinius veikalus, aiškiai buvo jaučiama, kad revoliucinė politika jiems buvo pats sau tikslas, o jų socializmas, kreipimasis į darbininkų klasę suprasti savo klasinius reika-

lus buvo tik priemonė, nuvertus nekenčiamą rusų tiraniją, atstatyti nepriklausomai Lenkijai. Tas „politikavimas" ir nesirūpinimas darbininkų kasdieniniais ekonominiais interesais buvo pamatiniai, labai esminiai, labai charakteringi tuometiniams P.P.S. steigėjams bruožai, kurie kliudė jiems įeiti į Lietuvos darbininkų tarpą.

Susipratę vietiniai darbininkai taip pat buvo labai nepatenkinti pikta P.P.S. vadų kritika, o taip pat jų nelegalinės spaudos puolimu lietuvių ir žydų darbininkų judėjimo organizatorių už jų organinį artumą su darbininkais, už darbininkų kasų, darbininkų bibliotekų betarpišką organizavimą, už jų vadinamąjį „ekonomizmą", kulturtregerystę.

Čia būtent ir buvo tas pamatinis skirtumas tarp P.P.S. „politikanų" ir L.S.D. organizacijos, o taip pat ir žydų socialdemokratų „ekonomikų", kultūrininkų, kurį darbininkai instinktyviškai aiškiai gaudavo pajusti kiekvieną kartą susidūrę su P. P.S. šalininkais, iš kiekvieno P.P.S. leidinio.

Tai ir iškasė tą bedugnę, tą P. P. S. atsiskyrimą nuo vietinių darbininkų, nuo kasdieninio Lietuvos darbininkų judėjimo, kurio negalėjo nugalėti jokios dirbtinės priemonės, jokie machiaveliškai nusiteikusių P. P. S. steigėjų diplomatiniai gudrumai.

Tuometinių P. P. S. organizatorių ma-

chiavelizmas*), blankizmas**) reiškėsi tuo, kad pripratę savo ankstesniame revoliuciniame veikime***) prie susimokėlių taktikos, psichologijos, jie ir toliau pasiliko politiniai susimokėliai, gerai susiorganizavę ir sumaniai veikią revoliucionieriai, kurių tikslas nuversti rusų viešpatavimą ir atstatyti nepriklausomą Lenkiją. Socializmas, dalyvavimas tame judėjime organizuotų darbininkų, buvo tik priemonė siekiant to aukščiausio tikslo.

P. P. S. organizavo susimokėlių grupes taip pat ir darbininkų tarpe. Jų tikslas buvo rengti dirvą politinei revoliucijai, platinti savo revoliucinę literatūrą, kuri skleidė daugiausia politinį nepasitenkinimą ir skelbė reikalą nuversti rusų užka-

---

*) Niccolo Machiavelli (1469—1512), Florencijos valstybės sekretorius, savo raštuose, ypač „Il Principe" (Kunigaikštis) išrodinėjo, kad prie pajrusių jo meto Italijos santykių valstybės valdžios veikimo neturi varžyti jokie moraliniai principai (machiavelizmas).

**) Blankizmas pavadintas prancūzų revoliucionieriaus Blanqui (1805—1881) vardu, kuris savo revoliuciniame veikime nepripažino reikalo laikytis kokių nors moralinių principų ir praktikoje vadovavosi šūkiu — tikslas pateisina priemones.

***) Jau anksčiau buvo minėta, kad kai kurie pirmi P. P. S. kūrėjai ir organizatoriai anksčiau priklausė prie lenkų revoliucinės partijos „Proletarjat", o kai kas iš jų net prie narodovolcų organizacijų.

riautojus ir atstatyti nepriklausomą Lenkiją.

Tuo tarpu pamatinės tuometinių lietuvių socialdemokratų pažiūros buvo visai kitokios. Jų betarpiškas uždavinys buvo organizuoti darbininkus, pakelti jų klasinį susipratimą, pasiekti galimų ekonominių, kultūrinių ir kt. pagerinimų, iškovoti iš rusų valdžios visokių nusileidimų. O kadangi rusų valdžia negalėjo kiek daugiau nusileisti darbininkų reikalavimams, ypač užkariautoje Lietuvoje, tai lietuvių socialdemokratai tolesniu savo uždavinių laikė Lietuvos išvadavimą iš rusų priklausomybės ir jos nepriklausomybės atgaivinimą. Skirtumą tarp tų dviejų partijų pažiūrų į darbininkų judėjimo uždavinius ir pobūdį, o taip pat skirtumą tarp jų taktikų geriausiai galima suprasti iš straipsnio „W kwestji taktyki ruchu robotniczego“*), išspausdinto 1896 metų birželio mėnesio „Przedświt'o“ 6 N-ry. To straipsnio autorius buvo liet. socialdemokratas (A. Liet-is); redakcija nuo savęs davė plačių komentarų ir piktą kritiką. Tam pat klausimui skirta ir L. S. D. P. 98 m. išleista lenkiška brošiūra „W kwestji taktyki i organizacji.“**)

Lietuvių darbininkų judėjimo, apskritai lietuvių, ir jų politinių siekimų atžvilgiu P. P. S. laikėsi panašaus machiavelizmo: jie buvo visai veidmainingi. Išoriniai

*) „Dėl darbininkų judėjimo taktikos.“

**) „Taktikos ir organizacijos reikalu“.

ji tartum pripažino lietuvių revoliucionierių teisę siekti federacijos, autonomijos. Bet tai nebuvo net toks paviršutiniškas, formališkas nuolaidumas, kurį savo laiku per 63 m. sukilimą rodydavo lietuvių atžvilgiu lenkų Centralinis Tautos Komitetas. D-ro H. Gierszyński'o brošiūroje „W kwestji polsko - litewskiej"*) (Chicago 1897 m), 5—9 puslapy randame dokumentalinių duomenų, iš kurių matyti, kad šis Centralinis Tautos Komitetas iš esmės tartum paliko lietuviams ir ukrainiečiams visišką laisvę, numetus rusų jungą dėtis prie Lenkijos ar kitaip patiems nulemti savo likimą. Be to, toliau tartum buvo žadama lietuviams ir ukrainiečiams, jeigu jie susijungtų su Lenkija, suteikti jiems plačiausių tautinės autonomijos ir kalbos teisių; Lietuva ir Ukraina esą būtų laikomos lygios su Karūna ir sudarytų su ja vieną valstybinį vienetą.

Bet faktiškai ir tuomet Lietuva buvo laikoma neatskiriama Lenkų valstybės dalimi, ir kas žino, ko būtų susilaukusi Lietuva, jeigu, atsimetusi nuo Rusijos, norėtų atsiskirti ir nuo Lenkijos.

Tokio tariamo nuolaidumo, tokios tariamos tolerancijos naujai atsiradusi P. P. S. lietuvių atžvilgiu neparodė, o pasitenkino tuo, kad pažadėjo autonomiją nugalėjus Rusiją. O ano meto nelegalinio partinio darbo sąlygose, jeigu L. S. D. organizacija sutiktų bendrai veikti su P. P. S.,

*) „Lenkų - lietuvių reikalu".

pastaroji žadėjo įsileisti vieną L. S. D. P. narį į savo centralinę organizaciją, kur tas vienas lietuvis tarp lenkų daugumos nieko nereikštų. Apskritai P. P. S. nuo pat savo atsiradimo visokiais būdais stengėsi paveržti visą lietuvių teritoriją savo partiniam darbui; buvo jaučiama, kad to paties tektų laukti iš jos ir ateity, jeigu pavyktų išsivaduoti iš rusų jungo. Kaip tuometinė P. P. S. traktavo L. S. D. P. veikimą geriausiai rodo A. Wr. straipsnis „Ruch robotniczy na Litwie",*) išspausdintas 1898 m. rugpiūčio mėn. „Przedświt'o" 8 N-ry.

Kada derybos su L. S. D. Org. dėl kokio nors susitarimo ar bendradarbiavimo Lietuvoje nedavė jokių vaisių, P.P.S. pradėjo vartoti visokias priemones, neišskiriant klastos, o paskui, po kurio laiko, šmeižimų, intrigų ir pan., kad priverstų L.S.D.P. Org. nusileisti, susitarti. Pagaliau, kada ir visa tai nepadėjo, P. P. S. pradėjo kovą, ėmė visaip kenkti L.S.D. Org. veikėjams, skleidė prasimanytų, netikslių, o kartais ir visai melagingų žinių apie juos, apie visą liet. soc.-dem. judėjimą ir apskritai apie visą lietuvių tautinį judėjimą. Kada ir toks sistematiškas L.S.D.P., o kartu su ja ir žydų soc. dem. organizacijos, vad. Bundo, ėdimas prie nieko neprivedė, P. P. S. 1900 m., pradėjo skleisti melagingas žinias, esą po įvykusių 97 m., o paskui

*) „Darbininkų judėjimas Lietuvoje."

99 m. L. S. D. P. narių areštų, dalis organizacijos, kalbėjusi lenkiškai, susidėjusi su P.P.S. Tą melagingą žinią P.P.S. paskelbė 1901 m. ne tik savo vadin. slaptuose leidiniuose, bet ir kai kuriuose užsieniniuose laikraščiuose. O iš tikrųjų — ta žinutė pasirodė paprastu P.P.S. prasimanymu, ir netrukus visur buvo nuneigta L.S.D.P., kurios protestas buvo plačiai paskleistas krašte ir išspausdintas užsienių laikraščiuose.

Savo tvirtinimams paremti duosime toliau, trumpai suglaudę, eilę faktų ir davinių, kurie galės eiti *bibliografine* rodykle, norint arčiau ištirti tą klausimą iš nurodytų šaltinių.

P. P. S. kova su L. S. D. P. ir pastarosios gynimasis 1897-1902 m.

Bibliografinė ir informacinė rodyklė.

Lvovo laikraščio „Robotnik" 1897 m. 39 Nr. kažkoks pepeesietis parašė melagingą straipsnį apie Lietuvos darbininkų judėjimą, kurį esą suorganizavusi ir vedusi P.P.S.

Panašaus melagingo turinio buvo kažkokio gyvenusio Londone pepeesiečio straipsnis apie Lietuvos darbininkų judėjimą, išspausdintas didelėj brošiūroj apie darbininkų judėjimą Rusų valstybėj, kurią 1897 ar 98 m. išleido Londone socialrevoliucionierių partijos pirmtakė, kuri tuomet laikinai vadinosi „rusų socialdemokratų partija".

Antroje 1897 m. pusėje P.P.S. Vilniuje griežtai kovojo su L.S.D.P., norėdama sumažinti jos įtaką lenkiškai kalbančių darbininkų tarpe, bet nieko nepešė.

Į 1897 m. galą užsienio L.S.D.P. atstovas

kreipėsi prie laikinai buvusio Ciuriche Igno Dašynskio, kuris mokėjo taikiai sugyventi Galicijoje su ukrainiečių socialdemokratais, prašydamas jį paveikti savo P.P.S. draugus, Lenkijoje, kad jie liautųsi puldinėję L.S.D.P. Bet tas kreipimasis nieko negelbėjo.

1898 m. pradžioje IV-as P.P.S. suvažiavimas priėmė griežtą rezoliuciją, nukreiptą prieš L.S.D.P. dėl pastarosios vartojimo savo revoliuciniame veikime be lietuvių taip pat ir lenkų kalbos. Ta rezoliucija buvo išspausdinta 1898 m. vasario mėn. 13 d. „Robotnik'o" 26 Nr.

Remiantis ta rezoliucija Londono „Przedświt'o" 1898 m. rugpiūčio mėn. 8 N-ry, 9—14 pusl. buvo išspausdintas griežtas straipsnis prieš L.S.D.P., pavadintas „Darbininkų judėjimas Lietuvoje".

Dėl tos atkaklios P.P.S. kovos su L.S.D.P., priklausančios prie pastarosios darbininkų organizacijos priėmė smerkiančią P.P.S. rezoliucją, kuri buvo išplatinta ir kartu su tuometinio Lietuvos darbininkų judėjimo charakteristika išspausdinta šiuose užsienių laikraščiuose: a) centraliniame vokiečių socialdemokratų partijos organe „Vorwärts" 1898.IX.6 208 N-ry, 3 pušl. antrašte „Ein offener Brief an die polnische Socialistenpartei".

b) panašus protestas su tuometinio Lietuvos darbininkų judėjimo aprašymu 99 m. pradžioje buvo išspausdintas rusų socialdemokratų užsienių sąjungos leidžiamo Ženevoje žurnalo „Darbininkas" 516 N-ry, o taip pat

c) rusų revoliucinės spaudos fondo leidžiamų Londone „Lapelių" 44 N-ry.

d) Šiaurės Amerikos lietuvių s. dem. laikrašty „Nauja Draugija" 1989. XII. 9 d. 9 N-ry.

Berlyno socialdemokratų laikrašty „Vorwärts" 98 m. rugsėjo mėn. paskutinėmis dienomis pasirodė kandus P.P.S. atsakymas į aukščiau minėtą L.S.D.P. atvirą laišką.

Tame atsakyme P.P.S. nepripažįsta jokio savarankiško lietuvių darbininkų judėjimo Lietu-

voje ir stengėsi išrodyti, kad lietuviai niekur Lietuvoje nesudaro gyventojų daugumos ir t. t.

Dėl to beprasmiško atsakymo L.S.D.P. pradėjo vis dažniau tiksliai informuoti vokiečių ir kt. užsienių skaitytojus apie faktinę lietuvių darbininkų judėjimo būklę, o iš dalies ir apskritai apie Lietuvos bendrą tautinio atgimimo judėjimą. Tame pačiame Berlyno laikrašty „Vorwärts" buvo išspausdintas toks informacinis straipsnis lapkričio 20 d. N-ry (dėl atidengimo Vilniuje paminklo Muravjovui — Korikui), paskui gruodžio 25 d. N-ry, o vėliau kituose 1900, 901 ir t. t. m. m. numeriuose.

1899 m. vasarą P.P.S. vėl mėgino atskelti Vilniuje nuo L.S.D.P. lenkiškai kalbančius darbininkus; tačiau tų pat metų rudenį buvo priversta laikinai atsisakyti nuo tų nevykusių bandymų.

Savo 1900 m. suvažiavime P.P.S. vėl priėmė kažkokią L.S.D.P. priešingą rezoliuciją.

Nematydama kito būdo, naudodamasi kaikurių L.S.D.P. narių areštais, P.P.S. griebėsi klastos: savo 1901 m. „Robotnik'o" 42 N-ry paskelbė apie tariamą prisidėjimą prie P.P.S. dalies L.S.D.P. darbininkų organizacijų, kurios kalbėjo lenkiškai. Ta melaginga žinia su priešingais L.S.D.P. komentarais buvo išspausdinta taip pat 1901 m. rugsėjo mėn. „Przedswit'o" 9 N-ry 358 pusl.

5-ame L.S.D.P. suvažiavime, kuris įvyko 1902 m. pradžioje, buvo priimtas griežtas motyvuotas protestas prieš melagingą P.P.S. komunikatą. Sąryšy su tuo, 1902 m. sausio mėn. buvo išplatintas L.S.D.P. Centro Komiteto hektografuotas lietuviškas atsišaukimas, kuris informavo apie priimtus 5-ame tos partijos suvažiavime nutarimus, o taip pat apie L.S.D.P. protestą prieš P.P.S. melus. Tas protestas buvo tuomet išspausdintas iš naujo L.S.D.P. laikraščio „Darbininkų Balsas" 3 N-ry, 3 ir 4 pusl.

1902 m. birželio mėn. ano naujo partijos laikraščio, „Darbininkų Balso", redakcija L.S.D.P. vardu išsiuntinėjo hektografuotą protestą išspausdinti užsienių socialistų, lenkų, rusų, žydų, o taip pat vokiečių, prancūzų ir kt. soc.-dem. laikraščiuo-

se, kad tuo būdu atremtų melagingus P.P.S. komunikatus apie tariamą prisidėjimą prie jos dalies kalbančių lenkiškai L.S.D.P. organizacijų. Tame proteste duodamas atitinkamas 5-to L.S.D.P. suvažiavimo nutarimas ir griežtai smerkiama P. P.S. melai.

Tas protestas, be kitų laikraščių, buvo išspausdintas: a) leidžiamo Ženevoj lenkų socialistų revoliucionierių laikraščio „Proletarjat" 9 N-ry.

b) Poznanės lenkų socialdemokratų laikrašty „Gazeta Ludowa" 3 N-ry.

c) 1902 m. 4 Nr. rusų socialdemokratų dideliame mėnesiniame moksliniame žurnale „Žizn", kuris buvo leidžiamas Londone.

d) prancūzų socialistų laikrašty „Petite Republique" ir t. t.

P.P.S. nė žodžio neatsakė į tą platų jos. melagingų žinių demaskavimą ir visą tą kompromituojančią istoriją nutylėjo.

Charakterizuojant klastingus P.P.S. santykius su lietuviais ir jų laisvės judėjimu, galima pridėti dar štai ką: vienas iš tuometinių Londono „Przedswit'o" redakcijos vadovų L. Plochocki (L. Wasilewski) parašo rusų socialdemokratų leidžiamame Londone mėnesiniame moksliniame žurnale „Žizn", 4-am liepos m. N-ry, didelį straipsnį apie Lietuvą. Tame straipsny jis stengėsi įrodyti tą patį, ką kadaise, matyti, jis pats bus parašęs P.P.S. vardu, atsakydamas į L.S.D.P. atvirą laišką, būtent, kad Lietuvoje lietuviai niekur nesudarą gyventojų daugumos, kad lietuvių judėjimas Lietuvoje neturįs ateities, kad lietuvių darbininkų judėjimo visiškai nėra, ir pan.

Kadangi ši sistematiška ir atkalki P.P.S. kova su L.S.D.P. ir su visu Lietuvos revoliuciniu judėjimu yra verta ypatingo susidomėjimo, tai tolimesniame istoriniame dėstyme jai bus paskirtas specialinis skyrius, kur bus kartu su tuo aprašyti ir kai kurie susiję su ta partine kova epizodai iš vėlesnio lietuvių darbininkų judėjimo kal-

bamuoju laikotarpiu, t. y. nuo 1892 — 1902 m. m.

Čia negalima nepaminėti dar apie vieną revoliucinį faktorių, kuris suvaidino nemažą vaidmenį, iš vienos pusės, Lietuvos socialdemokratų partijos pakraipos susikristalizavimui ir, iš kitos pusės, atsiradimui kai kurių nesutarimų ir komplikacijų tolimesniame iki tol vieningo „krikščionių" darbininkų judėjimo plėtojimesi Lietuvoj.

1896 m. vieningame iki tol ir nuolat sėkmingai augusiame lietuvių socialdemokratų judėjime prasidėjo skilimas, iš pradžių nežymus, grynai asmeniniais motyvais, o po kurio laiko jis ėmė didėti ir įgauti tam tikro politinio atspalvio, panašaus į susiformavusią tuomet bendrą rusų socialdemokratų partinę kryptį.

Čia turima galvoje Vilniaus darbininkų tarpe St. Trusevičiaus veikimas. Tai buvo jau nebejaunas, gana žinomas socialdemokratas, kuris pradėjo savo soc.-dem. veikimą Varšuvoje („Związek Robotniczy"), iš ten persikėlęs į Minską, kur varė socialdemokratinį veikimą, o iš Minsko atsikraustė į Vilnių. Turėjęs geras Vilniaus žydų socialdemokratų vadų rekomendacijas, jis buvo priimtas į L.S.D.P., bet po visos eilės netinkamų pasielgimų 1896 m. buvo pašalintas iš partijos ir iš visų priklausiusių prie jos darbininkų grupių. Po kurio laiko, atsigavęs nuo to smūgio, jis suorganizavo grupę darbininkų (odininkų ir gelžkelių dirbtuvių šaltkal-

vių), kuri 1897 m. rudenį pasivadino „Związek Robotniczy". Dalis tos grupės narių kalbėjo rusiškai, ir todėl jos nariai agitaciją varė lenkų ir rusų kalba. Be to, ir bendros šios grupės, į kurią įėjo taip pat ir vienas kitas kitų jaunesnių L. S. D. P. atskalūnų, simpatijos pradėjo linkti prie rusų darbininkų judėjimo, nes jis tuomet žymiai atgijo ir pradėjo reikštis Petrapily ir kituose miestuose stambiais, labai smarkiais streikais, demonstracijomis ir pan. Todėl ir bendros politinės simpatijos naujai atsiradusio Vilniuje „Związek'o Robotniczy" labai greitai palinko į besiorganizavusios tuomet rusų soc.-dem. partijos pusę, į kurią tuomet linko ir Lietuvos žydų socialdemokratinio judėjimo vadokliai. Kartu su tuo „Związek Robotniczy" su St. Trusevičium priešaky pradėjo atkakliai kovoti su L. S. D. P., kaltindamas ją nacionalizmu, per mažu darbininkų interesų rūpinimusi ir t. t. Tuo pat metu St. Trusevičius tęsė toliau savo kai kurių L.S.D.P. vadų puolimus, intrigavo prieš žymesnius jos darbininkus — agitatorius ir pan. Tuo pat laiku „Zw. Robotniczy" piktai atakavo ir P. P. S., su kurios vadais St. Trus. dar nuo Varšuvos laikų turėjo asmeninių sąskaitų. P.P. S. šalininkai Vilniuje irgi nenusileisdavo, ir tuo būdu Vilniaus „krikščionių" inteligentų ir darbininkų tarpe rados daug asmeninių nesutarimų, savitarpio ėdimų ir pan. Visų blogiausia, kad toje savitarpio kovoje buvo iškonspiruojamos jos da-

lyvių pavardės, iškeliami jų asmeniniai santykiai, jų praeitis, kas buvo labai patogu slaptiems policijos agentams, žandarams, provokatoriams. Galų gale visa tai žymiai pagreitino prasidėjusius 1897 m. gegužės mėn. masinius areštus tiek tarp L. S. D. P., tiek tarp „Związek Robotniczy", kurio vadai taip pat buvo suimti.

L. S. D. P., dėl savo narių ir susibūrusių apie ją darbininkų organizacijų gausumo, nuo to pirmo masinių arešto smūgio nenukentėjo taip daug, kaip „Związek Robotniczy", kurį tie areštai beveik visai sugriovė. Tačiau po kurio laiko „Związek Robotniczy" kiek atsigavo nuo to smūgio ir, ypač pagyvėjus darbininkų judėjimui Vilniuje, priemiesčiuose ir provincijoje, jo veikimas ilgainiui taip pat kiek pagyvėjo. Po kurio laiko jis persiorganizavo į politinę organizaciją, pasivadinusią Soc.-dem. partija Lietuvoje.

Vėliau ši organizacija susijungė su soc.-dem. partija Lenkijoj, atstovaujama daugiausia jos užsienių emigrantų (Rožės Luksemburg, brolių Varšavskių, Jul. Marchlevskio ir kt.). Jos pamatinis politinis šūkis buvo, kaip ir buvęs, bendra visai Rusų valstybei konstitucija, prie kurios vadin. soc. dem. partija Lietuvoje ir Lenkijoj pridėjo reikalavimą autonomijos ir Lenkijai.

Čia įdomu bus pažymėti, kad to labai nuosaikaus aprašomuoju laiku socialdemokratinio judėjimo vadai Lietuvoje ir Len-

kijoje, bolševikams paėmus valdžią ar dar ir prieš tai, tapo karštais bolševikais; kai kurie iš jų užėmė aukštas vietas bolševikų valdžioje.

Per visą laiką, kol Lietuvoje buvo ši atsiskyrusi soc.-dem. kryptis, jos šalininkai piktai atakuodavo L. S. D. P. ir visokiais būdais stengėsi apšmeižti ją darbininkų akyse ir pakirsti jos įtaką darbininkų tarpe. Tačiau tai jiems nevyko. L. S D. P. įtaka Lietuvos darbininkams nuolat augo, ir ši partija vis labiau prasiskverbia į pirmą vietą bendroje Lietuvos revoliucinių santykių vadovybėje.

Iš viso to, kas buvo aukščiau pasakyta, matyti, kad lietuvių socialdemokratų judėjimas iš pradžių kūrėsi palyginti gan palankiomis sąlygomis: partinė vienybė; vyraujanti įtaka visiems „krikščionių" darbininkų ir inteligentų sluoksniams; greitas, be didesnių kliūčių, savo užsibrėžiamų konkretiškų tikslų pasiekimas. Tas vis augęs ir stiprėjęs proletarinis judėjimas patraukdavo ne tik gyvesnes kitų lietuviškų partijų (pav., demokratų 1895—1900 m.m.), lietuvių radikalinės jaunuomenės (pav., varpininkų 1896—1902 m.) jėgas, bet taip pat ir geriausią, jautriausią sulenkintos, surusintos Vilniaus, Kauno ir kt. miestų inteligentijos ir ypač einančios mokslus jaunuomenės dalį. Inteligentinės, o taip pat proletarinės jaunuomenės dalyvavimas darbininkų judėjime tuomet Lietuvos socialdemokratų buvo

tinkamai vertinamas*); kadangi vietoje nebuvo aukštųjų mokyklų, tai jie daug dėmesio kreipdavo į tai, kad prie kultūrinio darbo darbininkų tarpę pritrauktų geresnes jėgas iš aukštesnių klasių gimnazistų ir šiaipjau jaunuomenės.

Kai kurių sulenkintos inteligentinės jaunuomenės sluoksnių Lietuvos darbininkų judėjime dalyvavimą reikia aiškinti tarp kitko tuo, kad prie bendro Lietuvos darbininkų judėjimo organiškai šliejosi ir kai kuriais atvejais net ėjo priešaky Vilniaus ir jo rajonų, o paskui ir kitų miestų Vilniaus, o iš dalies ir Gardino gubernijų iš paviršiaus sulenkintų dirbančiųjų gyventojų sluoksniai.

Įeidami į bendrą Lietuvos darbininkų judėjimą, kaip viena iš jo sudėtinių dalių, tie iš paviršiaus sulenkintų darbininkų sluoksniai, o taip pat sulenkintos inteligentinės jėgos visomis savo pažiūromis ir siekimais asimiliavosi su masiniu darbininkų judėjimu tiek miestuose, tiek vėliau tarp tikrosios Lietuvos kaimo proletariato, kuris būrėsi aplink L. S. D. P. Visas šis bendras Lietuvos darbininkų judėjimas, kuris sistematiškai vis labiau stip-

*) Čia galima pažymėti, kad dabartiniu metu (1931-V) teikiama daug reikšmės organizuotam jaunuomenės masių dalyvavimui, ginant valstybės pastovumą, o taip pat kovojant su tam tikros rūšies valstybine santvarka. Priminsime čia tik komsomolo, fašistinių ir pan. jaunuomenės organizacijų vaidmenį.

rėjo ir vis labiau kristalizavosi, reiškėsi vieningu, organiškai surištu liet. soc.-dem. partiniu susibūrimu, siekusiu nuverstį rusų jungą, o taip pat atsikratyti lenkų ir kt. ekonominiu, kultūriniu ir kt. viešpatavimu ir sukurti nepriklausomą, federacinę, demokratinę respubliką, kurioje visoms stambesnėms joje gyvenančioms tautoms būtų suteikta visiška autonomija.

Kartu su sistematišku savo partinės programos, taktikos ir organizacinių formų išdirbimu, Lietuvos socialdemokratų organizacijoje, kaip mes matėme, buvo svarstomi politiniai partijos tikslai ir uždaviniai, kurie vis aiškiau reiškė Lietuvos valstybės atgimimo reikalą ir ėjo greta su bendro valstybės atgimstamojo judėjimo stiprėjimu. Pastaruoju atžvilgiu Lietuvos socialdemokratų organizacija buvo revoliucinė pionierė, nors svarbiausia jos valstybinio atgimimo siekimų esmė, kaip jau buvo minėta, bendrais bruožais iš dalies jos buvo paimta iš bendro lietuvių tautinio atgimimo judėjimo — kultūrinio, tautinio ir kt.

Čia tenka štai ką paaiškinti. Bendra tuometinio užuomazginio lietuvių tautinio judėjimo visuma buvo suspiečiama aplink savo kalbos, savo spaudos, savo kultūros išnauja sudarymą bei sukūrimą, — aplink pastangas atgaivinti savo tautinį gyvenimą, savarankiškumą. Konkretūs visumon sujungti sumanymai, bendri viso šito užuomazginio atgimimo judėjimo tikslai, praktiški būdai ir priemonės

visam šitam gaiviliškam tautiniam atgimimui įvykdyti — tuometinio tautinio atgimimo pionieriams, vadams — jau buvo sakyta — dar buvo nežinomi, o kartais net labai migloti. Tačiau gaiviliškai ir apgraiboms jie visi buvo nukreipiami ant tam tikro kelio, prie vieno bendro tikslo: savo kalbos, savo spaudos, savarankiškos kultūros, savarankiško mokslinio tyrinėjimo ir t. t. atgaivinimo. Kas labiau įsigilindavo į gyvenimo esmę, tas jau tada ėmė suprasti, kad būtinai reikia atgaivinti tautinę saviveiklą, organizuotumą ir kitose gyvenimo sferose, ne tik kultūrinėj bei mokslinėj. Bet čia tai paprastai ir nutrūkdavo teoretiniai svarstymai, koks turėtų būti tolimesnis tuometinio lietuvių tautinio judėjimo likimas. Tuometiniai lietuvių kultūrinio atgimimo vadai nesigilino ir nesiėmė spręsti galimos ateity Lietuvos politinės santvarkos klausimų ir ypačiai jie buvo tolimi nuo galimo revoliucinio veikimo, nes, viena, jie buvo labai užimti savo tiesioginiu kasdieniniu kūrybiniu darbu, o antra, jie vengė „politikos", „revoliucijos" ir t. t.

Lietuvos socialdemokratai kaip tik ir pradėjo savo veikimą nuo šio pastarojo, ir apskritai jie ypač domėjosi pamatiniais gyvenimo klausimais: Lietuvos dirbančiųjų sluoksnių politinių, socialinių, kultūrinių ir kt. reikalų sutvarkymu; sudarymu Lietuvoje kiek galima palankesnių sąlygų, kad darbininkų klasė, visi dirbančiųjų gyventojų sluoksniai galėtų normališkai gy-

venti, plėtotis, gerinti savo ekonominį, politinį, socialinį, kultūrinį ir t. t. būvį. Todėl jie sukūrė ištisą literatūrą, daugiausia ranka rašytą; daug laiko ir pastangų skirdavo tiems pamatiniams bendriems ekonominiams, socialiniams, politiniams ir kt. klausimams svarstyti ir spręsti. Tuo būdu susimetė tam tikra revoliucinė partinė srovė su vis labiau aiškėjančia partine programa, taktika; atsirado tam tikrų revoliucinių partinių organizacijų; prasidėjo revoliucinė kova — ekonominė, politinė, socialinė, kuriai vadovavo vis labiau beauganti ir betvirtėjanti L. S. D. P.

Kartu su tuo, augant ir tvirtėjant partinei konsolidacijai, plečiantis jos veikimui, įtakai visoje Lietuvoje, visuose jos dirbančiųjų gyventojų ir inteligentijos sluoksniuose gaivališku, naturaliniu būdu radosi ir plėtėsi visose srityse, kur L.S.D.P. tekdavo veikti, taip pat ir Lietuvos valstybės atgimstamasis judėjimas, augo bendras pilietinis, politinis susipratimas, o taip pat didėjo darbo sluoksnių ir ėjusios su jais inteligentijos revoliuciškai - politinis susibūrimas, susiorganizavimas. Šiuo, t. y. politinio revoliucinio susiorganizavimo, aktyvumo, ryžingumo atžvilgiu tuometiniai lietuvių socialdemokratai griežtai skirdavosi nuo kitų lietuvių veikėjų, ir, gal būt, iš dalies tuo ir tenka aiškinti jų veikimo sėkmingumą, jų palyginti žymios įtakos priežastį.

Stovėdama gimstančio Lietuvos valsty-

bės atgimstamojo *revoliucinio* judėjimo priešaky, lietuvių socialdemokratų organizacija greitino to laisvės judėjimo brendimo procesą ir kitose lietuvių partinėse grupėse, o kartu su tuo ir visoje susipratusioje lietuvių tautos dalyje.

Traukdami į savo tarpą geriausias, inteligentingiausias, jautriausias Lietuvos proletariato reikalams jėgas iš kitų lietuvių grupių bei sluoksnių, — ypač iš studentijos ir kitos einančios mokslus jaunuomenės tarpo, — lietuvių socialdemokratai daug prisidėjo prie to, kad ir kitose lietuvių pažangiose partinėse grupėse, ypač mokslo jaunuomenės tarpe, greičiau ėmė rastis ir plėstis *revoliucinis* politinis judėjimas, kurio tikslas buvo siekti nepriklausomos Lietuvos valstybės. Iš kitos pusės, ir kai kurie išeiviai iš lietuvių demokratų ir kt. organizacijų, šliejęsi prie Lietuvos socialdemokratų partijos, vis labiau susirišdavo su kaimo proletariatu, vis daugiau duodavo grynai lietuviško atspalvio lietuvių darbininkų judėjimui miestuose.

Bendro Lietuvos socialdemokratų judėjimo sėkmingumas darė šią partiją ir jos pamatinius šūkius vis įtakingesnius, populiariškesnius. Tuo, be bendros laiko dvasios, bendro ano meto visuomenės minties pakrypimo, tenka aiškinti faktą, kad prie Lietuvos socialdemokratų partijos dėjosi vis daugiau žmonių iš įvairių lietuvių visuomenės sluoksnių, ypač studentijos ir kt. einančios mokslus jaunuomenės. Aplink

Lietuvos socialdemokratų partiją formavosi slapti inteligentijos, jaunuomenės rateliai, kurie turėjo varyti kultūros švietimo darbą darbininkų tarpe; kelti darbininkių, amatininkų, mokinių klasinį susipratimą, rinkti literatūrą ir steigti slaptas darbininkų bibliotekas, sudaryti saviprusos programas, rašyti mokslo referatus, rinkti lėšas ir t. t.

Suburdama savo eilėse visus gyviausius, atjaučiančius Lietuvos proletariato reikalus žmones, organizuodama vis labiau augantį revoliucinį judėjimą — ekonominį, politinį, socialinį — L. S. D. P., savo evoliucinės taktikos dėka, visą laiką pasiekdavo vis žymesnių laimėjimų visose Lietuvos dirbančiųjų gyventojų sluoksnių gyvenimo ir būvio srityse.

Vis labiau auganti ir plintanti ekonominė kova su darbdaviais, su buržuazija, pamažu gerino dirbančiųjų sluoksnių ekonominį ir moralinį būvį ne tik miestuose, bet vėliau, kada socialdemokratų judėjimas gaivališkai persimetė provincijon, taip pat ir kaime. Kartu su tuo sistematiškai gėrėjo ir tų kovojusių dėl savo būvio pagerinimo darbo sluoksnių dvasinė, kultūrinė būklė, nes, gindami savo žmogaus vertę, savo klasinius reikalus, jie po truputį iškovodavo savo bendros būklės pagerinimo, geresnio elgesio su jais, jų asmens vertės pripažinimo ir t. t.

Suprantami visiems darbo sluoksniams ekonominiai ir materialiniai kovos dėl savo interesų šūkiai traukė į tą kovą vis pla-

tesnes proletariato mases tiek miestuose, tiek vėliau ir kaime, ir tas gaiviškas judėjimas, augantis susibūrimas, o partijos viduje ir susiorganizavimas, dėl nelemtų tuometinių politinių ir socialinių sąlygų natūrališku būdu turėjo gauti revoliuciškai - politinio pobūdžio, socialistinio atspalvio. Carinė biurokratija, policija, vienašališkai gindama įmonininkų, buržuazijos, bajorijos klasinius interesus, natūrališku būdu revoliucionizavo liaudies mases, kėlė jų politinį, socialinį susipratimą, reikalingumą atkovoti sau politines, pilietines teises, savo valstybės nepriklausomybę. Policijos, žandarmerijos kišimasis į kasdieninę proletariato ekonominę, kultūrinę kovą su eksploatatoriais, prispaudėjais; žiaurus streikų malšinimas ir t. t. natūrališkai privesdavo prie kovojančių dėl savo teisės darbininkų susirėmimų su policija, žandarmerija, ir šioje dirvoje didėjo darbo masių revoliucionišku-mas, augo jų politinis, valstybės atgimstamasis susipratimas. Prasidėję vėliau sistematiški darbininkų judėjimo persekiojimai, politinio susipratimo slopinimas; visokios policijos, žandarmerijos priespaudos, sauvalė, žiaurumai ir t. t. — dar labiau sukiršino, revoliucionizavo darbininkų sluoksnius, dar labiau suspietė juos į krūvą prieš politinius prispaudėjus, prieš valstybinį jungą.

Tokiu natūraliniu būdu dirbančios Lietuvos masės vis labiau revoliucionizavosi, būrėsi apie Lietuvos socialdemokratų par-

tiją, jos politinius ir socialdemokratinius partinius šūkius, ir šios organizuotos proletarinės jėgos virto stiprėjusio revoliucinio ir separatistinio judėjimo avangardu ir kitiems revoliuciniams ir organizaciniams Lietuvos sluoksniams. Nes baigiantis 90-iems metams ir 900-jų pradžioj ir Lietuvoje vis plačiau ir stipriau augo nepasitenkinimas rusų priespaudos režimu, vis aiškiau buvo suprantamas reikalas iškovoti savo valstybės nepriklausomybę.

Tarp kitko nuo pirmų lietuvių darbininkų judėjimo organizacijos metų ėmė augti klasinis ir politinis susipratimas, dirbančiųjų moterų, įvairių profesijų darbininkių, o vėliau ir žemės ūkio darbininkių tarpe. Jos visos po truputį organizavo savo profesines, švietimo grupes, kasas ir pan. ir vis aktingiau ėmė kovoti dėl savo materialinės būklės pagerinimo, dėl savo kultūrinio lygio pakėlimo ir t.t. Tai įnešdavo daug gyvumo į darbininkų tarpą, padidindavo klasinės kovos sėkmingumą, keldavo klasinį susiorganizavimą, kultūrinį lygį. Tuo būdu revoliucinės kovos entuziazmas žymiai padidėjo; skelbiami politinių, socialinių reikalavimų šūkiai dar labiau traukė, kada jų ginti suglaustomis eilėmis stojo moterys, mergaitės. Savo įspūdingumu, jausmingumu jos dar labiau pakėlė ir taip jau pakeltą nuotaiką revoliucinių kovotojų, kovojusių dėl Lietuvos darbininkų klasės teisių, dėl Lietuvos išvadavimo iš svetimo jungo. Išlikusioje iki šiol ano meto revoliucinėje literatūroje

galima rasti nemaža pavyzdžių, rodančių lietuvių darbininkių, motinų, seserų — revoliucinių įkvėpėjų rolę. Joms skirta keletas jausmingų eilių, kurias parašė pirmi tuometiniai socialistiniai autoriai, kilę iš inteligentijos ir darbininkų tarpo (stud. Baranavičius, šaltkalvis Andrius Gulbinas).

Panašių rezultatų davė ir pirmi bandymai (pradedant nuo 1895 m.) pritraukti prie darbininkų judėjimo amatininkų mokinius (terminatorius), o taip pat darbininkų ir inteligentų jaunuomenę. Gabesni, įspūdingesni, darnesnio būdo, tiesesni jaunuoliai labai lengvai pasiduodavo socialistinei propagandai, greitai susipažindavo su gamtos ir visuomenės mokslų pradais, su moksliniu socializmu; ir elementarinis klasinis susipratimas, reikalas nuolat be paliovos kovoti dėl savo darbininkiškų ir žmoniškų teisių giliai įstrigdavo jų jaunose, dar nepagadintose sielose, stipriai juos egzaltavo, pastūmėdamas net iki didvyriškų žygių. Gerų knygų, pilnos įkvėpimo socialinės literatūros, užsidegusių jaunų propagandistų įtaka tai jaunuomenei buvo tiesiog magiška; ir toliau matysim daug įdomių nurodymų, kaip darė tauresnę, kėlė bendrą tuometinę darbininkų aplinką, visą tuometinį darbininkų judėjimą dalyvavimas jame karštų, fanatiškai atsidavusių socializmo, politinio išsivadavimo idėjoms terminatorių (amat. mokinių) ir jaunų darbininkų, darbininkių. Pirmame L. S. D. P. archyve išsiliko taip pat kele-

tas eilėraščių, rašytų vieno kito jauno Vilniaus amato mokinio (Petras Bagdanavičius ir kt.), iš kurių vėliau išėjo žymių darbininkų agitatorių ir labai veiklių L. S. D. P. narių.

Tie, kurie žino, kokia buvo prislėgta Lietuvos gyventojų nuotaika 1890-jų metų pradžioje; kas bent kiek atsimena arba girdėjo apie ano meto Vilniaus, Kauno ir kt. amatininkų gizelių, fabrikų darbininkų sunkią materialinę būklę, nepakenčiamas dvasines sąlygas, tie lengvai supras, kaip galėjo traukti ir žavėti tuomet protingas, įtikinantis šaukimas spaudžiamų darbininkų sluoksnių siekti geresnės materialinės būklės, kovoti dėl elementarinių poilsio, žmoniško apsiėjimo, savo kultūrinių reikalų patenkinimo teisių, ypač jeigu gyvi pavyzdžiai, gyvenimo faktai rodė, kad visa tai galima, visa tai pasiekiama, jeigu darbininkai sutartinai to reikalaus ir solidariškai privers išpildyti savo reikalavimus. Darbininkų kovos sėkmingumas, organizuotų darbininkų kultūriniai ir kt. laimėjimai buvo geriausia tuometinės darbininkų agitacijos, revoliucinės ir socialistinės propagandos priemonė. Visa tai taip pat labai keldavo įtraukiamų į judėjimą darbininkų nuotaiką, skatino juos prie tolimesnės kovos, laimėjimų.

Viso to, o taip pat L. S. D. P. šalininkų vis plačiau ir racionališkiau vedamo švietimo, mokslo žinių, kultūrinio lygio kėlimo įtakoje, buvęs tuomet darbininkų ir amatininkų tarpe girtavimas, palinkimas

prie azartinių lošimų, trumpo savo poilsio laiko leidimas niekais nyko, darbininkai pradėjo tikslingiau naudotis švenčių laiku, suvartodami jį poilsiui, prasmingoms pramogoms, ratelių užsiėmimams, bendriems skaitymams, naudingų ir įdomių knygų, laikraščių skaitymui; rengė gegužynes, bendrus pasivaikščiojimus, naudingus pasilinksminimus, mėgėjų vaidinimus, muzikos, deklamacijų ir pan. vakarus.

Darbininkų judėjimo laimėjimai, to judėjimo augimas platyn ir gilyn turėjo geros įtakos ir keitė visą tuometinį gėrėjantį darbininkų gyvenimą. Darbininkų sluoksniai pamažu virto vis kultūringesni. Jų intelektualinis lygis, dvasinė nuotaika nuolat kilo, gėrėjo. Visuomeninis gyvenimas, įvairios pramogos ir t. t. gaudavo vis kultūringesnių, inteligentingesnių formų. Dirbančiųjų sluoksnių tarpe, gėrėjant jų materialinei būklei, vis labiau buvo jaučiamas reikalas sistematiškai lavintis, skaityti knygas ir laikraščius, steigti klūbus, bibliotekas, turėti savo pasilinksminimo vietų, mėgėjų vaidinimų, koncertų, organizuoti savo sporto draugijas ir t.t. Šioje aplinkoje ėmė rastis sava klasinė kūryba — literatūrinė, artistinė, pradėjo kurtis savo menas ir t. t. Savamokslių darbininkų tarpe vis dažniau ėmė rastis savų poetų, artistų; reikštis įvairių talentų, gabumų.

Panašiai pasikeisdavo ir įsitraukusi į revoliucinį judėjimą inteligentija, kurios

proto akiratis, dvasiniai interesai ir savijauta tuo metu taip pat buvo aprėžta, prislėgta. Inteligentų tarpe taip pat buvo labai išsiplatinęs girtavimas, kortų lošimas, tuščias laiko leidimas. Būdavo atsitikimų, kad tiek inteligentus, tiek ir darbininkus tuomet (80-jų metų gale ir 90-jų pradžioj) atitraukdavo nuo ydų ir gyvenimo tuštybių tikybiniai ar racionalistiniai nusiteikę pamokslininkai, katalikiškos ar tautiškos krypties organizatoriai. Bet ir tas veikimas, organizacinės pastangos negalėdavo išgelbėti platesnių sluoksnių nuo demoralizacijos, girtavimo, tuštybių, kurie buvo natūralinis visos tuometinės valstybės priespaudos begalinio ekonominio naudojimo ir didelio kultūrinio atsilikimo padaras.

Dirbančiųjų gyventojų masės tiek miestuose, tiek ypač kaime, ieškojo išeities iš to vargo, emigruodami į užjūrį arba į didesnius rusų, latvių, lenkų ir kt. pramonės bei kultūros centrus. Bet tos kraštutinės priemonės paprastai griebdavosi jauniausi, sumaniausi, energingiausi elementai tiek iš gyvenančių Lietuvoje „krikščionių", tiek iš žydų tarpo. Likusių Lietuvoje darbo masių būklė nuo to nė kiek nepagėrėjo.

Ir tik atsiradęs darbininkų judėjimas ir ėjęs greta jo politinio, kultūrinio ir kt. atgimimo judėjimas rodo darbininkams ir susiartinusiai su jais inteligentijai kelią išbristi iš to skurdaus būvio, į kurį jie pateko dėl rusų jungo, bajorų ir kt. eks-

ploatacijos. Kunigų, patriotiškai nusiteikusių sulenkėjusių meistrų, dvarininkų įtaka ėmė silpnėti, augant klasiniam susipratimui, revoliuciniam, politiniam ir socialistiniam judėjimui*). Augant pastarajam ir didėjant revoliucinei, socialistinei įtakai darbininkų ir surištos su jais inteligentijos tarpe mažėjo religingumas, šovinistinis patriotizmas, o kartu su tuo formavosi klasinė pasaulėžvalga, kilo revoliucinė nuotaika, augo pasitikėjimas savo suburtomis jėgomis, savo siekiamų tikslų laimėjimu.

Plintant mokslo žinioms, kylant apsišvietimui, kultūros lygiui, darbininkų tarpe didėjo pasiryžimas kovoti dėl savų darbininkų reikalų, dėl išsivadavimo iš bet kokio jungo, klasinio ir kt. naudojimo, ir tas nuolat augęs klasinis susipratimas, užsidegimas kovoti dėl tolimesnių revoliucinių laimėjimų sudarė tokią darnią ir tvirtą pasaulėžvalgą, taip išplėtė darbininkų akiratį, pakėlė savijautą, kad visokia tikybinio, patriotinio ir pan. pobūdžio

*) 1894—96 m. m. būdavo atsitikimų, kad ištisos darbininkų, ar inteligentų, katalikiškos, ar patriotinės organizacijos pereidavo į socialdemokratų eiles. Pav., beveik visa Vilniaus einančios mokslus jaunuomenės draugija „Serce Jezusowe" su savo pirmininku Maleckiu perėjo į socialdemokratų organizaciją. Daugelis iš jos narių (pav., Maleckis, poetas Baranavičius) vaidino paskui žymų vaidmenį darbininkų judėjime.

propaganda tapo beprasmiška, nerasdavo tinkamos dirvos.

Visa ta greitai įsigalinti darbininkų tarpe nauja klasinė ideologija, greitai stiprėjęs įsitikinimas, kad darbininkų siekiami tikslai yra teisingi, kad kovoti su rusų tiranija, su lenkų ir kt. bajorų viešpatavimu vis labiau patraukdavo ir pagaudavo susibūrusius į solidarišką, klasinę organizaciją miestų ir kaimo darbininkus, kurių gyvenimo sąlygos, augant darbininkų judėjimui, vis gėrėjo; jų savijauta, bendra nuotaika vis labiau kilo ir pasireikšdavo ypatingomis revoliucinio pakilimo, klasinio užsidegimo formomis.

Taigi, kaip matome, natūralinis sėkmingai augančio darbininkų judėjimo, partinio organizavimosi padaras buvo tas, kad miestų, o paskui ir kaimo dirbančiųjų sluoksnių tarpe vis plačiau plito švietimo, lavinimo, kultūrinis ir kt. judėjimas, — ir visa tai, sistematiškai gerindama organizuojamų ir susiprantančių darbo sluoksnių materialinę būklę, kartu keitė ir visą jų gyvenimo būdą, jų ūpą, nuotaiką. Tuo būdu revoliucinį judėjimą papildė vis platesnių darbo masių gyvenimo santykių, materialinių ir dvasinių reikalų evoliucija, natūralinis pasikeitimas. Taigi augančio darbininkų ir revoliucinio judėjimo natūralinis padaras buvo, kad darbo masių materialinė ir kultūrinė būklė vis gėrėjo, jų klasinis, pilietinis, bendrai žmoniškas susipratimas nuolat augo; jų dvasiniai rei-

kalavimai nuolat kilo; plito klasinis solidariškumas, altruizmas ir pan.

Susipažįstant arčiau su šiuo sėkmingu darbininkų judėjimu Lietuvoje pirmais jo stiprėjimo ir tolimesnio augimo metais iš daugelio pasilikusių iki šiol literatūrinių paminklų, ypač krinta į akį jo dalyvių vidujinis pakilimas, jų dvasinis atgimimas, o kartais ne tik jo organizatorių, bet ir eilinių agitatorių, literatorių ir t. t. savo rūšies patosas. Apie tai liudija kalbos, sakytos tuometiniuose slaptuose susirinkimuose, gegužynėse, pranešimai, skaityti tenai, literatūriniai rašiniai, deklamuoti eilėraščiai, dainuotos dainos. Todėl ir ankstyvesniuose bei tolimesniuose bibliografiniuose rodikliuose smulkiai suminėti kai kurie tokie ypatingai įtikinantieji, pakelta nuotaika parašyti žymiausių kalbėtojų, literatorių, poetų literatūriniai arba talengtingi potiniai veikalai, išsilikę nuo tų laikų pirminiame L. S. D. P. archyve.

Kaip matome iš viso, kas aukščiau pasakyta, augant ir stiprėjant Lietuvos darbininkų judėjimui, radosi vis labiau didėjantis švietimo judėjimas; kūrėsi specialinė klasinė spauda, literatūra; gimė savo revoliucinė poezija; atsirado specifinis revoliucinės nuotaikos pakilimas, specifinis socialistinis patosas.

Tokiam revoliuciniam judėjimui, kuris kartais pasireikšdavo savo rūšies entuziazmu, patosu, daug padėdavo tai: kad mūsų aprašomuoju laikotarpiu lietuvių darbininkų judėjimas kūrėsi *pirmą kartą;*

kad visos jo gausios ir sudėtingos peripetijos brendo ir reiškėsi *išnauja**); kad kiekvienam šio labai vykusiai besiplėtojančio judėjimo dalyviui buvo laisvas ir platus kelias jo kūrybiniams gabumams, jo naudingai iniciatyvai pasireikšti; kad kiekvienas toks savaramkus darbininkų judėjimo organizatorius juto savo revoliucinio darbo naudingumą, jo našumą; kad tokio darbininko jėgos dešimteriopai didėjo bendro ir harmoningo bendradarbiavimo su kitais draugais dėka; kad visas partinių organizacijų, vadovavusių šiam judėjimui, tinklas sudarė harmoningą *visumą*, sistematiškai stiprėjusią ir savo klasine bei revoliucine vienybe, tikslingumu glaudžiau sutampančią.

Viso šito dėka ir dirbančiųjų sluoksnių tarpe ėmė rastis vis naujų sąmoningų piliečių kadrų; formavosi nauja klasinė pasaulėžvalga, kuri vadovavosi mokslu, proletariato tikslingais siekimais ir jo klasine altruistine morale; palengva reformuojamame gyvenime jie atitinkamai pertvarkydavo savo asmeninius, šeimyninius ir kt. santykius.

Augusi darbininkų tarpe revoliucinė vilnis, socialistiniai siekimai, dėl evoliucinės, pritaikytos prie gyvenimo reikalavimų viso tuometinio socialdemokratų judėjimo taktikos, nešė su savim tolydinį darbo sluoksnių ekonominės, kultūrinės būklės

*) To dėka šito darbininkų judėjimo vadams reiškėsi novatoriškumo entuziazmas.

gerėjimą; reformavo į gerą pusę gyvenimo santykius, gyvenimo santvarką, laipsniškai keisdami susibūrusio organizuoto proletariato būvį. Tuo ir reiškėsi šis laipsniškas atgimimo procesas visose Lietuvos darbo masių gyvenimo srityse, paskui vis labiau plisdamas ir tvirtėdamas kartu su stiprėjusiu revoliuciniu judėjimu kituose lietuvių tautos sluoksniuose, o taip pat kitose gyvenančiose Lietuvoje tautinėse grupėse išvadavo Lietuvą iš svetimos priklausomybės ir jungo, padėjo jai valstybiškai, tautiškai, ekonomiškai ir kultūriškai atgimti.

Aukščiau minėta laipsniška vadovavusios Lietuvos darbininkų judėjimui L. S. D. P. siekimų realizacija; labai greitai augęs organizuotų darbo masių klasinis susipratimas; vis labiau kilusi revoliucinė nuotaika ne tik darbininkų, bet ir prisidėjusios prie jų inteligentijos, smulkesnių ūkininkų ir t.t. tarpe vis daugiau įvarydavo nerimo vietinei valdžiai, žandarmerijai, o taip pat centraliniams policijos ir žandarmerijos organams. Vietinės administracijos ir policijos bei žandarmerijos vartojamos priemonės pasmaugti lietuvių, žydų ir kt. darbininkų revoliuciniam judėjimui neduodavo laukiamų vaisių, nors šiems „maskoliams", caro valdžios gynėjams vis energingiau padėdavo sulenkinti amatininkai meistrai, fabrikantai, dvarininkai, kai kurie fanatikai iš kunigų tarpo, žydų buržuazija ir pan. darbininkų socialistinio judėjimo priešai.

Augęs revoliucinis ir socialistinis darbininkų judėjimas, nuo 1896—98 m.m. tapęs viso revoliucinio ir opozicinio judėjimo avangardu Lietuvoje, natūrališku būdu vedė prie naujo aktingiausių, kultūringiausių įvairialypių Lietuvos gyventojų sluoksnių politinio ir socialinio susiskaidymo. Neturintieji tampresnių ryšių su vietos gyventojais rusų valdininkai, rusų policija ir žandarmerija, bijodama susibūrusios darbininkų klasės emancipacijos nuo bet kokios priklausomybės, didėjusio jos palinkimo į socializmą, rasdavo pritarimo, užuojautos kai kuriuose vietinės buržuazijos, dvarininkų, kunigų ir rabinų sluoksniuose.

Revoliucinė, ekonominė ir politinė kova susiorganizavusio Lietuvos proletariato nuo 1896—98 m.m. padidėjo dėl vis labiau ryškėjančio socialinio antagonizmo tarp vis aiškiau suprantančių savo klasinius interesus ir tikslus klasių: iš vienos pusės, įvairialypio Lietuvos proletariato ir iš antros — įvairių fabrikantų, dvarininkų grupių, kurie taip pat pradėjo jungtis ir remti policijos agentus jų kovoje su revoliuciniu darbininkų judėjimu. Juo arčiau prie 1900 m., rusų valdžia Lietuvoje vis labiau juto savo galios mažėjimą, vis dažniau ieškojo besiglaudusių prie jos fabrikantų ir dvarininkų, o taip pat kunigų ir rabinų paramos.

Gimstantis naujas revoliucinis ir politinis judėjimas, siekiantis nepriklausomos, demokratinės Lietuvos atstatymo dar

padidino tą įvairialypių Lietuvos gyventojų sluoksnių susiskaidymą. Atsiradusi ir sustiprėjusi proletariato tarpe ši separatistinė, revoliucinė, politinė srovė pastatė jį viso Lietuvos valstybės atgimstamojo judėjimo priešaky. Prieš jį stojo ne tik visi reakciniai, rusofiliški gaivalai, gynusieji caro valdžią, bet ir daugumas politiniu atžvilgiu neapsisprendusių buržuazinių elementų, o iš dalies ir patriotiškai nusiteikę polonofilai iš dvarininkų ar įmonininkų tarpo.

Tas vis didėjęs gyviausių, veikliausių Lietuvos gyventojų sluoksnių susiskaidymas ir savitarpio priešingumas, o taip pat vis žiauresnis 1898—900 m.m. revoliucinio judėjimo persekiojimas rodė, kad Lietuvos, o taip pat visos Rusijos gyvenime brendo priešvalstybiniai įvykiai, kurie netrukus išėjo aikštėn 1905 m. revoliucijos pavidale. Lietuvoje tat pasireiškė Vilniaus seimu (1905. XI. 20—22) ir sušauktu po jo kitą dieną (XI. 23) atskiru L. S. D. P. susirinkimu, kuriame dalyvavo apie 150 jos šalininkų. Paskui per visą Lietuvą persirito revoliucijos banga, o po jos sekė žiaurus caro valdžios revoliucijos malšinimas.

Tolimesnėj, istorinėj šio darbo daly bus smulkiai parodyta, kaip 1892—902 m.m. Lietuvos proletariato tarpe buvo rengiama dirva įvykusiems vėliau stambiems 1905 m. įvykiams, kuriuose dalyvavo visi revoliuciniai ir opoziciniai Lietuvos sluoksniai.

Čia mes sustosime dar ties kai kuriais šio parengiamojo laikotarpio momentais Lietuvos proletariato tarpe.

Antroje 1897 m. pusėje Lietuvos socialdemokratus ištiko pirmi stambūs areštai, kurie, beje, pasibaigė be kokių ypatingų didesnių nuostolių. Tai buvo dar pirmas nepriaugusių tai kovai caro valdžios gynėjų ir subrendusios, gerai prisitaikiusios prie vietinių politinių sąlygų Lietuvos socialdemokratijos jėgų bandymas. Paskui vėl kiek aprimo, tatai leido Lietuvos socialdemokratams ne tik atsigauti po pirmų smūgių, bet ir žymiai padidinti savo jėgas, susiorganizuoti. Bet netrukus, 1899-tų m. pradžioje, dėl įsibrovusių į partijos eiles provokatorių žvalgybininkų, ji buvo sutriuškinta; 1900 m. pradžioje aktingesni jos veikėjai buvo ištremti į Sibirą ir į kitas tolimas vietas. Dėl to 1900—01 m.m. partijos jėgos laikinai nusilpnėjo. Todėl partijai teko susitraukti, apsibrėžti siauresniais rėmeliais, užsidaryti, pasitenkinti šį kartą vienodesnėmis lietuvių grupėmis, imtis intensingesnio darbo etnografinės Lietuvos proletariato tarpe.

Iš dalies tatai pasireiškė tuo, kad vadovavimas L. S. D. P. partiniam judėjimui ėmė telktis čiabuvių lietuvių rankose; vidaus partiniuose santykiuose ėmė vyrauti jų kasdienos kalba — lietuvių kalba. Partinę agitaciją žodžiu ir raštu vis dažniau imamą varyti lietuvių kalba. Tuo būdu besiorganizuojančios L. S. D. P. veiki-

mas ėmė vis labiau konsoliduotis ir koncentruotis prigimtam kaip darbininkų, taip ir inteligentų tarpe, o jos jėgos po kiek laiko ėmė išnauja greit augti, ypačiai lietuviškai kalbančioj Lietuvoj ir ten, kur koncentravosi didesnės lietuvių proletariato masės, pav., stambesniuose Pabaltijo miestuose , Rusijoj , Šiaur. Am. J. Valst., Didž. Britanijoj. Pirmon vieton statydama agitaciją ir propagandą *raštu,* ypačiai su partijos spausdintų leidinių pagalba, reorganizuota L. S. D. P. greit įtraukė į 1900 m. pradžioj stiprėjantį darbininkų judėjimą ne tik visos Lietuvos miestų ir kaimo proletariatą, bet taip pat ir proletariatą labiau žymių lietuvių kolonijų už Lietuvos sienų, o ypačiai Š. Am. J. Valst., Didž. Britanijoj.

Galinga priemone savo darbui plėsti gryno lietuvių proletariato tarpe tarp kitko tapo naujas žurnalas „Darbininkų Balsas", kurį pradėjo leisti persiorganizavusi L. S. D. P. 1901 m. Jame buvo vaizduojamas visas lietuvių darbininkų judėjimas ne tik pačioje Lietuvoje, bet ir už jos sienų, kur dirbo didelės lietuvių masės*). Dirva „Darbininkų Balsui" ir kitai augančiai ir tobulėjančiai lietuvių socialdemokratų li-

*) „Darbininkų Balsas" užėmė vietą „Litewski Robotnik" (išeidavo lenkų ir lietuvių kalba), kurio trijuose numeriuose, ypač jo lenkiškame leidime, buvo atvaizduotas visas lietuvių darbininkų judėjimas iki 1899 m. vasario mėn., kada išėjo jo 3 Nr. Tiems, kas norės tęsti arba

teratūrai buvo parengta. Ne tik klasinis susipratimas, bet ir politiniai bei revoliuciniai siekimai vis giliau leido šaknis tiek miestų lietuvių darbininkų, tiek lietuvių kaimo proletariato tarpe. Reikėjo tik sustiprinti tą pribrendusį Lietuvos proletariato politinį ir socialinį susipratimą, plačiau ir sumaniau organizuoti jo priešakinius kadrus. To darbo ir ėmėsi persitvarkiusi 1900 ir 1901 m .m. L. S. D. P. Tarp kitko prie šio darbo daug prisidėjo: grįžtantieji į Lietuvą iš stambių universitetinių centrų naujos kartos žmonės, baigusieji savo aukštąjį mokslą; išaugusieji rimtai prirengtų vietinių darbininkų agitatorių kadrai; padidėjęs skaičius priverstinių arba laisvų lietuvių socialdemokratų emigrantų; išaugęs lietuvių socialdemokratų judėjimas Šiaurės Amerikos Jungtinėse Valstybėse, Didžioje Britanijoje ir t. t.

Kartu su tuo persioganizavusi 1900 ir 1901 m. m. L. S. D. P. tęsė savo energingą veikimą tarp išoriškai sulenkintų miestų darbininkų ir inteligentijos; tuo tikslu toliau leido Vilniuje III leid. „Echo życia robotniczego Litwy", skirtą šį kartą *visai* Lietuvai. 1902 m. išėjo 2 hektografuoti Nr. Nr.; 3 Nr. išėjo spausdnitas 1902 m. rugsėjo mėn.; 4 Nr. šio darbininkų laik-

---

papildyti šį darbą ir išanalizuoti lietuvių judėjimo esmę, pradedant nuo 1901 m., ypač reikės sustoti ties „Darbininkų Balso" prirengimu, leidimu ir jo pobūdžiu, ko, deja, šių eilučių autoriui nepavyko padaryti.

raščio taip pat spausdintas išėjo 1903 m. vasario mėn. Kartu su tuo nebuvo nustota leisti opiais dienos klausimais hektografuotų lenkiškų, o taip pat ir lietuviškų atsišaukimų, kiek jų negalima dar buvo spausdinti, nes spausdinimo sutvarkymas tuo reorganizuotos L. S. D. P. veikimo metu vis gerėjo.

Ypatingo dėmesio yra vertas tuo pereinamuoju laikotarpiu energingas L. S. D. P. pasipriešinimas P. P. S. užgrobimo tendencijoms, kuri visokiais būdais stengėsi atitraukti nuo L. S. D. P. sulenkintus Vilniaus ir jo rajono darbininkus. Dėl energingos L. S. D. P. kovos su tokiomis P. P. S. užgrobimo pastangomis, pastarosios ir šį kartą nuėjo niekais, ir *visos* Lietuvos susipratę darbininkai ir toliau 1900-1901-02 m. m. būrėsi aplink vieningą, gynusią visų Lietuvos darbininkų interesus, L. S. D. P.

Baigdami nurodysime, kad pirmas lietuvių darbininkų judėjimo dešimtmetis ir atskiri, žymesni jo epizodai savo laiku buvo smulkiai aprašyti daugely tuometinių užsienių socialdemokratų periodinių leidinių, jų tarpe ir Amerikos lietuvių leidiniuose.

Čia duodame įdomesnių straipsnių sąrašą.

Sąrašas svarbiausių straipsnių apie Lietuvos darbininkų judėjimą ir Lietuvos valstybės atgimimo judėjimą, kurie buvo išspausdinti užsienių, o taip pat Amerikos lietuvių laikraščiuose.

1898 metais.

„Litewski Robotnik" 3 N-ry, išleistame 1899 m. vasario mėn., 83—90 pusl., duotas visa eilė 1898 m. straipsnių sąrašas su atskiromis tų straipsnių ištraukomis.

Nekartodami čia tų straipsnių, kurie nurodyti jau šiame rašiny, paminėsime dar šiuos:

1. Amerikos lietuvių laikraščio „Darbininkas" (sustojo 1898 m. vasarą) gegužės mėn. 1 d. 18 N-ry duota lietuvių darbininkų judėjimo istorija.

2. 1898 m. rugpiūčio mėn. „Przedświt'o" 8 N-ry, ėjusiame Londone lenkų socialistų užs. sąjungos organe. A. Wr. Ruch robotniczy na Litwie (Lietuvos darbininkų judėjimo istorija), 9—14 pusl.

3. 1898 m. lapkričio mėn. 8 d. Muravjovo-Koriko paminklo Vilniuje atidengimo proga buvo išspausdinti šie straipsniai apie lietuvių darbininkų judėjimą, kartu su L. S. D. P. protesto manifestu prieš rusų valdžios priespaudą:

a) Berlyno soc. dem laikrašty „Vorwärts", XI.22 d.

b) Vienos soc. dem. laikrašty „Arbeiter Zeitung", XI.21 d. (Tame pat XI.24 d. laikrašty įdėtas redakcijos poleminis straipsnis su antisemitais „Deutschnationale Verehrer Murawiew's" (Tautiškai vokiški Muravjevo garbintojai), kuriame to centralinio austrų socialdemokratų laikraščio redakcija duoda keletą pastabų tautiniu klausimu).

c) Ziuricho soc. dem. laikrašty „Volksrecht", XI.23 d.

d) Briusselio soc. dem. laikrašty „Peuple", XI.20 d.

e) Londono laikrašty „Reynolds Newspaper", X.27 d. 2520 Nr.

f) Paryžiaus soc. laikrašty „Petite Republique", XI.23 d.

g) Rusų socialdemokratų grupės „Osvoboždenije truda", leidžiamame „Rabočij listok" lapkričio mėn. 9-10 Nr. 81 pusl., straipsnis „K otkritiju pamiatnika Muravjovu Viešateliu v Vilnie 9 nojabria 1898 g." (Atidengiant Muravjovo-Koriko paminklą Vilniuje 1898 m. lapkričio 9 d.).

Be to, eilė užsienių laikraščių savo iniciatyva išspausdino protesto straipsnius prieš tą begėdišką Lietuvos budelio paminklo atidengimą Vilniuje, pav.:

h) XI.24 d. „Kurjer Lwowski" 326 N-ry įžanginis straipsnis „Murawjewowi" (Muravjovui).

i) Maždaug tuo pat laiku „Züricher Post".

j) Anglų laikraštis „Times" apie tą patį laiką ir pan.

3. Toliau, sąryšy su tuo pačiu liūdnu Muravjovo-Koriko paminklo atidengimo faktu 1898 m. galę buvo įdėta eilė straipsnių apie tuometinį Lietuvos darbininkų judėjimą:

a) Berlyno soc. dem. laikrašty „Vorwärts", XII.25 d.

b) Paryžiaus soc. laikrašty „Petite Republique", XII, 8296 Nr. straipsnis antrašte „Le mouvement socialiste en Lithuanie" (Socialistinis judėjimas Lietuvoje).

c) Ziuricho soc dem. laikrašty „Volksrecht", XII. ? d. ir t. t.

Be anksčiau suminėtų straipsnių buvo išspausdinta daug specialinių, atskirais klausimais straipsnių, pav., dėl atidengimo Vilniuje Muravjovo-Koriko paminklo, dėl Paryžiaus lietuvių spaudinių parodos ir t. t.

Toliau, daug kitų straipsnių išspausdino Amerikos, Anglijos lietuvių spauda, kur sistematiškai buvo dedami beveik visi straipsniai, kurie buvo rengiami arba spausdinami „Robotnik Litewski", „Echo życia robotniczego" ir kt. L. S. D. P. leidiniuose. Tokių perspausdintų straipsnių buvo šimtai, nes 1897—1902 m. m. Amerikos, Anglijos lietuvių laikraščiuose, ypač darbininkų, nuolat

bendradarbiavo laikinai gyvenantieji užsieny L. S. D. P. nariai.

Latvių laikraščio „Auseklis“ 1898 m. 6 N-ry (tą laikraštį leido Amerikoje Bundža) įdėtas lietuvių darbininkų sveikinimas susipratusiems latvių darbininkams. Atsakydama į tai Latvių socialdemokratų užsienių sąjunga 1898 m. išleido manifestą, kuriame broliškai sveikina lietuvių darbininkų judėjimą už energingą kovą su bendru priešu — rusų carizmu.

Amerikos lietuvių laikraščio „Nauja Draugija“ 1898 m. lapkričio mėn. 6 N-ry išspausdintas Lietuvių socialdemokratų užsienių sąjungos atsišaukimas apie reikalingumą remti Lietuvos darbininkų judėjimą ir apie jo būklę.

1899 m. išspausdinti šie straipsniai:

Ciuricho soc. dem. laikrašty „Volksrecht“ kovo mėn. 8 ir 11 d. d. 56 ir 59 Nr. Nr. platus straipsnis apie tuometinį lietuvių darbininkų judėjimą Lietuvoje ir Amerikoje.

Tas straipsnis sutrumpintas buvo išspausdintas Berlyno „Vorwärts“ (kovo 16 d. 64 Nr.) ir Vienos „Arbeiter Zeitung“ (kovo 17 d. 76 Nr.), vyriausiuose vokiečių ir austrų soc. dem. partijų organuose.

Vokiečių socialistų moksliniame laikrašty „Neue Zeit“ rugsėjo mėn. 2 d. 49 Nr. — didelis A. Lietuvio straipsnis apie Lietuvių darbininkų judėjimo, L. S. D. P. istoriją ir tuometinę būklę.

Rusų socialdemokratų užs. sąjungos leidžiamo laikraščio „Robočeje Dielo“ 2 Nr. — du straipsniai apie lietuvių darbininkų judėjimą.

Rusų soc. dem. mokslin. žurnalo „Rabočaja Mysl“ 1899 (ar 1900?) m. 9 Nr. — didelis straipsnis „Rabočeje dviženije v Litvie“ (darbininkų judėjimas Lietuvoje).

Londono rusų revol. žurnalo „Nakanunie“ 6 Nr. atspausdintas lietuvių komiteto atsišaukimas dėl lietuvių spausdinių parodos 1900 m. visuotinėj Paryžiaus parodoj.

To pat žurnalo „Nakanunie“ liepos mėn. 7 Nr. 97 pusl. — korespondencija „Iz Litvy“ (Iš

Lietuvos), informuojanti apie lietuvių darbininkų ir valstiečių judėjimą.

To paties žurnalo rugpiūčio mėn. 8 Nr. — korespondencija tokia pat antrašte, panašaus turinio.

Rusų soc. dem. darb. part. leidž. „Rabotnik" 5/6 Nr. — straipsnis „Litovskoje rabočeje dviženije" (Lietuvių darbininkų judėjimas), II skyr. 1—8 pusl.

Lvovo demokratų laikraščio „Przegląd Wszechpolski" kovo mėn. 3 Nr. 174 pusl. — Lietuvių soc. dem. užs. sąjungos išleistos brošiūros „W kwestji taktyki i organizacji" (Taktikos ir organizacijos klausimu) paminėjimas ir kritika.

To pat laikraščio rugpiūčio mėn. 8 N-ry 491 pusl. „Litewski Robotnik" 3 Nr. paminėjimas ir kritika.

Laikraščio „Kurjer Lwowski" birželio 9 ir 21 d. d. Nr. Nr. — straipsnis „W kvestji polsko-litewskiej" (Lietuvių-lenkų klausimu). Tas pat straipsnis buvo taip pat išspausdintas Amerikos lenkų laikr. „Zgoda" 18 Nr.

Nustojusiam greitai eiti Amerikos latvių socialdemokratų laikr. „Auseklis" buvo įdėtas straipsnis apie lietuvių darbininkų judėjimo atsiradimą, plėtojimąsi.

Amerikos lietuvių laikraščio „Nauja Draugija"1899. II. 24 d., 17 Nr. ir daugely kitų lietuviškų laikraščių atspausdintas Lietuvių parodos komiteto atsišaukimas į visus lietuvius ir lietuves dėl rengiamos tuomet 1900 m. lietuvių spaudinių parodos Paryžiuje.

Amerikos lietuvių laikr. „Vienybė Lietuvininkų" III. 8 d., 10 Nr. išspausdintas L. S. D. P. laiškas Amerikos lietuvių darbininkams „Brangūs broliai ir sesers".

To pat laikr. IV. 12 d., 15 N-ry išspausdintas kitas atsišaukimas į visus lietuvius ir lietuves dėl rengtos tuomet lietuvių spaudinių parodos Paryžiuje 1900 m.

Tas pats atsišaukimas buvo daugely kt. lietuviškų ir kt. laikraščių.

Toliau, daugely užsienių socialistinių ir buržuazinių laikraščių, vokiečių, pracūzų, anglų ir kt. kalbomis išspausdintas ištisas ar sutrumpintas atsišaukimas lietuvių į visą civilizuotą pasaulį, įdėtas žinomoj tuomet Zanavykučio brošiūroj, išleistoj dėl rengiamos tuomet Paryžiuj lietuvių spaudinių parodos.

Amerikos lietuvių laikr. „Vienybė Lietuvininkų" VII. 12 d., 28 N-ry — L. S. D. P. atsišaukimas į Amerikos lietuvius, prašant remti lietuvių darbininkų judėjimą, kuris čia pat trumpai charakterizuojamas.

1900 metais.

Amerikos lietuvių laikr. „Vienybė Lietuvininkų" 300 pusl. — L. S. D. užs. sąjungos 1899 m. kasos apyskaita.

Paryžiaus laikr. „L'Humanité Nouvelle" — A. Lietuvio straipsnis „L'oppression russe en Lithuanie" (Rusų valdžios priespauda Lietuvoje). Tas straipsnis buvo išleistas dar atskira brošiūra. Paskui buvo išverstas į lietuvių kalbą Amerikoje ir išleista brošiūra: Kn. V. Dembskis. Kaip Maskolija persekioja Lietuvą. Biblioteka Laisvamanių N. 1. Chikago 1900.

„Kurjer Lwowski" savaitinio priedo „Tydzień" spalių mėn. 7 d. 40 N-ry korespondencija „Litwini na wystawie w Paryżu" (Lietuviai Paryžiaus parodoje).

Londono „Nakanunie" 24 Nr. — straipsnis „Keletas žodžių apie lietuvių literatūrą ir spaudą".

Amerikos Lietuvių laikr. „Vienybė Lietuvininkų" 23 - 30 Nr. Nr. didelis A. Lietuvio straipsnis „Augis darbininkų judėjimo Lietuvoje", kuris buvo išleistas atskira brošiūra. 200 egz. tos brošiūros buvo išplatinta ir Lietuvoje.

Tuomet naujai pradėjusio eiti Amerikos lietuvių socialistų laikraščio „Ateitis" gruodžio 21 d., 15 N-ry korespondencija — „Laiškas iš Londono" apie lietuvių darbininkų judėjimą.

To pat laikr. „Ateitis“ balandžio 18 d. 14-30 Nr. 111 pusl. korespondencija „Iš Londono“ pa-našaus turinio.

Laikr. „Vienybė Lietuvininkų“ 168/169 pusl. L. S. D. užs. sąjungos 1900 m. kasos apyskaita.

Dar plačiau Lietuvos darbininkų judėjimas ir Lietuvos valstybės atgimimo judėjimas atvaizduotas nelegaliniuose pačios L. S. D. P. leidiniuose, kurių sąrašą čia duodame.

Lietuvos Socialdemokratų Partijos leidiniai.

I. Hektografuoti leidiniai lenkų, o iš dalies ir lietuvių kalba.

— 4 kalbos 1894 m. gegužės 1 d. darbininkų šventei, pasakytos darbininkų Vilniaus užmiesčio gegužinėse.

— 4 kalbos 1895 m. gegužės 1 d., pasakytos darbininkų Vilniaus užmiesčio gegužinėse. L. S. D. P. hektografuota programa. 1 leidimas. 1896 m. gegužės 1 d. 18 sąsiuv. formato puslapių.

— Atsišaukimas į Lietuvos darbininkus dėl naujo streiko Petrapily. 1897 m. sausio 21 d. 10 sąs. form. pusl.

— To paties turinio sutrumpintas atsišaukimas, 7 pusl. su aukų lapu.

— L. S. D. P. programa. 2 leidimas. 1897 m. vasario 6 d. 13 sąs. form. pusl.

— Bendro turinio agitacinis atsišaukimas į Vilniaus darbininkus. 1897. IV. 5 d. 2 did. form. pusl.

— Atsišaukimas į Kauno darbininkus dėl 1897 m. gegužės mėn. 1 d. darbininkų šventės. 2 did. form. pusl.

— Bendro turinio agitacinis atsišaukimas atšventus 1 gegužės šventę 1897. V. 5 d. 2 pusl.

— Bendro turinio agitacinis atsišaukimas nesusipratusiems odininkų darbininkams sumušus darbininkų agitatorius. 1897 m. 2 sąs. form. pusl.

— Atsišaukimas į darbininkus mūrininkus. 1897 m. liepos 19 d. 2 pusl.

— 2-as atsišaukimas į darbininkus - mūrininkus. 1897 m. rugpiūčio 1 d. 1 pusl.

— Atsišaukimas į darbininkus - kepėjus. 1897 m. rugpiūčio 15 d. 2 pusl.

— Atsišaukimas į Libo ir Moreino koklių fabrikos darbininkus ir darbininkes. 1897 m. rugpiūčio 19 d. 2 pusl.

— Atsišaukimas į darbininkus - stalius. 1897 m. rugpiūčio 29 d. 1 pusl.

— Politinio pobūdžio atsišaukimas į Vilniaus darbininkus. 1897 m. XII. 6 d. 1 pusl.

— Bendro agitacinio pobūdžio atsišaukimas „Naujų metų!" 1897. XII. 31 d. 2 pusl.

— Bendro agitacinio pobūdžio atsišaukimas į Vilniaus darbininkus. 1898. I. 8 d.

— Atsišaukimas į Vilniaus dalgių ir uknolių fabrikos darbininkus. 1898. II. 8 d. 2 pusl.

— Atsišaukimas į darbininkus- siuvėjus. 1898 m. kovo mėn. 1 pusl.

— Atsišaukimas į darbininkes - siuvėjas. Siuvėjų prof. sąjungos 2 pusl.

— Eilės „Pochod więźniow" (Kalinių eisena). 5 sąs. form. pusl.

— Atsišaukimas į Vilniaus darbininkus dėl Maravjovo — Koriko paminklo atidengimo Vilniuje 1898 m. lapkričio mėn. 8 d. 1 pusl. (išplatinta 800 egz.).

— Atsišaukimas gegužės 1 d. šventės proga, išplatintas Lietuvoje 1899 m. balandžio mėn.

II. Hektografuoti laikraščių pobūdžio leidiniai, raštinės popierio formato.

„Echo życia robotniczego" (Darbininkų gyvenimo aidas") 1897 m. kovo mėn. 21 d. 1 Nr. 2 pusl.

„Echo życia robotniczego" (Darbininkų gyvenimo aidas" 1897. kovo mėn. 2 Nr. 8 pusl.

„Kowienski robotnik" (Kauno darbininkas) 1897 m. balandžio mėn. 1 d. 1 Nr. 7 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1897 m. balandžio 4 d. 3 Nr. 4 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1897 m. balandžio mėn. 4 Nr. 5 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1897 m. gegužės mėn. 5 Nr. 11 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1897 m. rugsėjo mėn. 6 Nr. 6 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1897 m. spalių mėn. 7 Nr. 6 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1898 m. kovo mėn. 8 Nr. 6 pusl.

„Echo życia robotniczego“ 1898 m. birželio mėn. 9 Nr. 9 pusl.

„Echo życia robotniczego“ II padidinta serija 1898 m. gruodžio mėn. 1 Nr. 22 pusl.

To laikraščio II-o padidinto leidimo tikslas buvo: atvaizduoti kiek galima viso Lietuvos tiek miestų, tiek žem. ūkio proletariato siekimus ir gyvenimą; turėjo eiti lenkų ir lietuvių kalbomis.

1899 m. vasario mėn. buvo jau beveik prirengtas „Echo życia robotniczego“ 2 Nr., bet jis žuvo per dideles kovo mėn. kratas ir areštus. Vietoj jo ir tolimesnio 3 Nr. lenkų kalba užsieny 1899 m. birželio 1 d. buvo išleistas spausdintas lietuvių kalba dvigubas „Aidas Lietuvos Darbininkų Gyvenimo“, 2 - 3 Nr.

III. Įvairūs hektografuoti leidiniai lenkų ir iš dalies lietuvių kalba.

1899 m. balandžio mėn. Lietuvoje buvo išplatintas lenkiškas ir lietuviškas atsišaukimas gegužės 1 d. šventės proga. Čia dėl kai kurių veiklesnių L. S. D. P. narių suėmimų, sistematizuotos žinios apie išeinančius krašte leidinius laikinai nutrūko. Tų davinių grupavimas prasidėjo tik nuo 1902 m. pradžios.

1902 m. pradžioje buvo išleistas atsišaukimas į Bunimavičiaus fabrikos „Viktorija“ darbininkus, pasirašytas L. S. D. P. ir Bendros Žydų Darbininkų Sąjungos Vilniaus Komitetų.

1902 m. sausio mėn. buvo išplatintas L. S. D. P. Centro Komiteto atsišaukimas, informuojantis

apie priimtus 5 L. S. D. P. suvažiavimo nutarimus, šaukiančius Lietuvos proletariatą kovoti su buržuazija ir valdžia ir nurodančius tos kovos tikslus ir būdus.

1902 m. vasario mėn. buvo išleistas III-ios serijos „Echo życia robotniczego na Litwie" 1 Nr., 15 sąs. form. pusl.

1902 m. balandžio mėn. išleistas L. S. D. P. Vilniaus Komiteto gegužinis atsišaukimas „Precz z uciskiem!" (Šalin priespauda).

Prieš 1902 m. naujo stiliaus gegužės 1 d. išplatintas L. S. D. P. Centro Komiteto gegužinis atsišaukimas „Towarzysze, swięcmy swięto robotnicze!" (Draugai, švęskime darbininkų šventę).

1902 m. gegužės mėn. išplatintas atsišaukimas, kurį bendrai pasirašė L. S. D. P., Lenkų karalystės ir Lietuvos S. D. P., Žydų Darbininkų Sąjungos Lietuvoje, Lenkijoje ir Rusijoje ir rusų socialdemokratų grupės Vilniaus komitetai. Šiame atsišaukime griežtai smerkiamas Vilniaus gubernatoriaus Vahlio ir Vilniaus policijos pasielgimas, kuri rykštėmis išplakė demonstruojančius darbininkus, o taip pat suminėti tos egzekucijos vykdytojai.

1902 m. (birželio) m. išplatintas hektografuotas III-ios serijos „Echo życia robotniczego na Litwie" 2 Nr., 9 sąs. form. pusl.

1903 m. vasario mėn. išplatintas Vilniaus odininkų tarpe L. S. D. P. Vilniaus komiteto atsišaukimas.

1903 m. balandžio mėn. išplatinta Lietuvoje 500 lenkiškų L. S. D. P. Centro Komiteto atsišaukimų gegužės 1 d. šventės proga.

IV. Spausdinti L. S. D. P. leidiniai.

A. Lietuvių kalba.

1. Kaš yra, o kas bus! Apie konstituciją. Išleista L. S. D. P. Londonas. 1895, 20 pusl.

2. Krumplių Jonas. Apie neteisingą žemės prigulėjimą. Apysaka. Išleista M. L. D. 1895, 36 pusl. in 8°.

3. Genių dėdė. Apie neteisingumą valdžios mokesčių. Perdirbta iš lenkų neleg. brošiūros „Ojciec Szymon".

4. Trusas ir kapitalas. Trumpos žinios iš politikos ekonomijos. 1896 m. 42 pusl. in 8⁰.

5. Programas Lietuviškos Social. - Demokratiškos Partijos. 1896. V. 1. 16 pusl. in 16⁰.

6. Parmazonas. Apie kunigų apgavimus. (Apie kunigų santykius su kaimo proletariatu) 1897 m. 37 pusl. in 8⁰.

7. Vardan Teisybės. Apie neteisingus užpuolimus ant socializmo ir apie šios gadynės surėdymą. K. Liebknechto kalbos vertimas. 1897 m.

8. „Lietuvos Darbininkas". Laikraštis skirtas reikalams Lietuvos darbininkų luomo. 1 Nr. 1896. V. 1 d. 16 psl. in 4⁰.

9. 1897 m. gegužės 1 d. atsišaukimas.

10. 1898 m. gegužės 1 d. darbininkų šventės atsišaukimas, išplatintas Lietuvoje 1898 m. balandžio mėn.

11. „Lietuvos Darbininkas", L. S. D. P. Organas. 1898 m. gegužės 1 d. 2 Nr. 52 pusl. in 8⁰.

12. 1898 m., liepos m. išplatintas lietuviškas atsišaukimas apie Lietuvos darbininkų judėjimo tikslus ir uždavinius.

13. 1898 m. gale išplatinta Lietuvoje 2000 lietuviškų spausdinių atsišaukimų dėl Muravjovo - Koriko paminklo atidengimo Vilniuje 1898. XI. 8 d.

14. „Lietuvos Darbininkas", L. S. D. P. organas, 3 Nr. 1899 m. pradžioje, 64 pusl. in 8⁰.

15. Ar dabar yra baudžiava? Brošiūra, išleista 1899 m. Petrapilo L. S. D. studentų ratelio (L. P. S. R.).

16. „Aidas Lietuvos Darbininkų gyvenimo". Laikraštis paskirtas darbininkų reikalams, išleidžiamas Lietuviškos Soc. Dem. Partijos. II serija 1 Nr. 1899. I. 1 d. 16 pusl. in 4⁰.

17. Atsišaukimas 1899 m. gegužės 1 d. šventės proga, išplatintas visoje Lietuvoje 1899 m. balandžio mėn. Tas atsišaukimas atspausdintas žemiau nurodomame „Aido..." 2 - 3 N-ry.

18. „Aidas Lietuvos Darbininkų Gyvenimo". Laikr. pask. darb. reik., išleidž. L. S. D. P. II serija 2 ir 3 Nr. 1898 m. birželio 1 d. 18 pusl. in 4⁰.

19. Trumpa istorija Didžiosios Prancūzų Revoliucijos. Brošiūra, išleista 1900 m. Petrapilio L. S. D. studentų ratelio (L. P. Ş. R.).

20. „Darbininkų Balsas" 1 Nr., išėjo 1901 m. 36 pusl., išspausdinta 1000 egz.

21. „Darbininkų Balsas" 2 Nr., išėjo 1902 m. 36 pusl., išspausdinta 1000 egz.

22. „Darbininkų Balsas" 3 Nr., išėjo 1902 m. 40 pusl., išspausdinta 600 egz.

23. „Darbininkų Balsas" 4 Nr., išėjo 1902 m. 72 pusl., išspausdinta 1000 egz.

24. „Darbininkų Balsas" 5 Nr., išėjo 1902 m. 48 pusl., išspausdinta 1200 egz.

25. „Darbininkų Balsas" 6 Nr., išėjo 1902 m. 48 pusl., išspausdinta 1200 egz.

6 N-ry tarp kitko buvo įdėta L. S. D. užs. sąjungos 1901 m. kovos apyskaita.

26. „Darbininkų Balsas" 7 Nr., išėjo 1902 m. 48 pusl., išspausdinta 1200 egz.

27. Šventė 1 gegužės 1902 m., išėjo 1902 m. 16 pusl., išspausdinta 1000 egz.

28. Kas iš ko gyvena, išėjo 1902 m. 32 pusl., išspausdinta 3000 egz.

29. Darbo diena, išėjo 1902 m. 48 pusl., išspausdinta 3000 egz.

30. Pirmyn, išėjo 1902 m. 24 pusl., išspausdinta 980 egz.

31. Kas reikia žinoti darbininkui, išėjo 1902 m. 68 pusl., išspausdinta 2000 egz.

32. Kas nuveiks, išėjo 1902 m. 30 pusl., išspausdinta 2960 egz.

33. Genių dėdė (atpirkta 3 spaud.), išėjo 1902 m. 30 pusl., išspausdinta 3500 egz.

34. 1903 m. balandžio mėn. išplatintas lietuviškas spausdintas L. S. D. P. Centro Komiteto gegužinis atsišaukimas.

1. Robotnik Ślusarski w Wilnie (Vilniaus šaltkalvių darbininkas) L. S. D. P. leidinys. Paryžius. 1896 m. 32 pusl. in 4°.

2. Pryczynek do programu Litewskiej Soc. - Demokracji (Paaiškinamasis raštas prie L .S. D. P. programos). Centr. liet. jaun. leid.

Turinys: 1. Fr. Engelso laiškas Turatti'ui.
2. Programos klausimu.
3. Taktikos klausimu.
1896 m. 32 pusl. in 16°.
in 16°.

3. „Robotnik Litewski" (Lietuvos Darbininkas) Laikraštis, skiriamas darbininkų klasės reikalams, Paryžius, 1896 m. balandžio mėn. 8 pusl. in 2°.

4. Atsišaukimas 1897 m. gegužės 1 d. šventės proga, išplatintas visoje Lietuvoje 1897 m. balandžio mėn.

5. „Robotnik Litewski". Laikraštis, skiriamas darbininkų klasės reikalams. L. S. D. P. organas. 2 Nr. 1899 m. sausio mėn., 140 pusl. in 16°.

6. Atsišaukimas 1898 m. gegužės 1 d. šventės proga. Išplatinta Lietuvoje 2000 egz. 1898 m. balandžio mėn.

7. W kwestji taktyki i organizacji (Taktikos ir organizacijos klausimu). L. S. D. užs. sąjungos leidinys. 1899 m. sausio mėn. 42 pusl. in 4°.

8. „Robotnik Litewski". Laikraštis, skiriamas Lietuvos darbininkų reikalams. L. S. D. P. organas. 3 Nr. 1899 m. vasario m., 122 pusl. in 16°.

9. Atsišaukimas 1899 m. gegužės 1 d. šventės proga. Išplatintas Lietuvoje 1899 m. balandžio mėn.

10. III. serijos spausd. „Echo życia robotniczego na Litwie" 3 Nr., 1902 m. rugsėjo mėn., 18 sąs. form. pusl.

11. 1903 m. balandžio mėn. išplatinta Lietuvoje 1000 egz. L. S. D. P. Centro Komiteto gegužės 1 d. atsišaukimų.

12. 1903 m. vasario mėn. išplatintas III serijos spausd. „Echo życia robotniczego na Litwie" 4 Nr.

V. Vilniaus Darbininkų Sąjungos hektografuoti leidiniai.

1. Atsišaukimas į Vilniaus gelžkelių dirbtuvių darbininkus, šaukiant baigti darbą šeštadieniais 4 val. p. p. Rusų kalba. Išleistas 1897 m. vasario ar kovo mėn.

2. „Przegląd robotniczy" (Darbininkų apžvalga). Darbininkų Sąjungos leidinys. 1 Nr. Vilnius, 97 m. rugpiūčio 1 d. 12 did. sąs. form. pusl.

3. „Przegląd robotniczy" 2 Nr. 1898 m. rugpiūčio mėn. 23 did. sąs. form. pusl.

Soc. - dem. ir kituose atgimusios Lietuvos leidiniuose apie aukščiau nurodytą pradinį lietuvių darbininkų judėjimą sąryšy su Lietuvos valstybės atgimimo judėjimu, palyginti, mažai rašyta.

Iš tokių nedaugelio straipsnių apie pradinį Lietuvos darbininkų judėjimą galime nurodyti į straipsnį „Lietuvos socialdemokratų partijos įsikūrimas", išspausdintą 1926 m. „Socialdemokrato" V. 6 d. 18 (331) Nr. 2 pusl.; V. 13 d. 19 (332) Nr. 2 pusl.; V. 20 d. 20 (333) Nr. 2-3 pusl.; V. 27 d. 21 (334) Nr. 2 pusl.; VI. 3 d. 22 (335) Nr. 2 pusl.

Todėl toliau mes pasistengsime kiek galima smulkiau ir bešališkiau išdėstyti visas esmingiausias puses mūsų darbininkų judėjimo atsiradimo ir visoj Lietuvoj praplėtimo sąryšy su bendru valstybės atgimimo judėjimu ir kt. revoliuciniais judėjimais Lietuvoje, kurie vėliau išūgdė tą revoliucinę jėgą, kuri kartu su kitais palankiais — išvidiniais ir išoriniais — faktoriais išvadavo Lietuvą iš rusų tiranijos ir lenkų viešpatavimo.

Pastebėtų klaidų atitaisymas.

88 psl. 19 eil. nuo virš. atspausta: (Lietuvos darbininkų judėjimo istorija), turi būti: (Darbininkų judėjimas Lietuvoje).

94 psl. 15 eil. nuo apačios pradžioj praleista žodis: Hektografuotas.